

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 02480

POL VERLEN

Malka Locker

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מלכה לאַקעד

*

פאל ווערלען

מלכה למתקן

פאמל
ווערקלעך

פארלאג
י. ל. פרץ
ישראל

תשל"ו - 1976

MALKA LOCKER

★

PAUL VERLAINE

I. L. Peretz Publishing House
Tel Aviv, 31, Allenby St.

Printed in Israel

מלכה לאקער

★

פאל ווערלען

©

פארלאג י. ל. פרץ, אלנבי 31, תל-אביב

נדפס בישראל, תשל"ו

עלידי "ידע-סלע" בע"מ, רח' הנגב 8, ת"א, טל' 31061

מלכה לאַקשֶׁר

אַרײַנפיר

אויב אַ מענטש ווי איך רעדט וועגן מאַדערנע פּאַעטן, מײַן איך די פּאַעטן וואָס זײַנען יונג געווען ווען איך בין געווען נאָך יינגער, אפילו אויב זיי האָבן מער נישט געלעבט. פון די ראַמאַנטיקער איז אַוודאי קײנער מער נישט געווען ביים לעבן – חוץ רילקע, וועלכער האָט צום סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה געלעבט אין דער שווייץ, און אויב איך האָב קײן טעות נישט, האָט ער דעמאָלט שוין געשריבן זײַנע Neue Gedichte, וואָס דאָס האָט געמײנט, אַז ער איז אַוועק פונעם ראַמאַנטיזם. אַנדערע זשיד, פּאַל ווערלען זײַנען געשטאַרבן בעת אַדער נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, דעסגלייכן, מאַלאַרמע, רעמבאַ און ווערלען. פון דעסטוועגן רעד איך גראַד און מײסטנס וועגן די פּראַנצויזן, ווייל איך פאַרנעם זיך מיט אַרבעטן איבער פּאַל ווערלען.

דער קוואַל וואָס מײנט פאַר מיר מאַדערנע ליטעראַטור הויבט זיך אָן מיט באַדלער, מיט רעמבאַ און ווערלען. איך וואַלט געקאַנט גײן ווייטער, אָבער איך וויל רײדן וועגן די פּראַנצויזן און דאָס מאַל וועגן פּאַל ווערלען, ווייל עס איז פאַראַן אַ באַגריף פּראַנצויזישער סימבאָליזם. די אויבן דערמאָנטע פּאַעטן האָבן גורם געווען צו אַ גרויסן רענעסאַנס אין דער מאַדערנער ליטעראַטור. דאָס איז געווען אַ ווידער־געבורט פון אַ גאַר גרויסער באַדייטונג מיט נעבן־שטראַמען ווי דער דאָדאָאיזם און דער סוררעאַליזם. אָבער דאָס פּאַרזינלעכן

די אידעע איז אַ סימבאָליסטישער אויפטון.

דער אויפקום פון אַ געדאַנק שטויסט דעם פּאָעט אים צו גע-
שטאַלטיקן, צו רעאַליזירן וואָס מען האָט געטראַכט, איבערגעלעבט.
די איבערלעבונג מוז זיין וויטאַל און שטאַרק און עס איז תמיד
דער דמיון וואָס העלפט די איבערלעבונג צו קריסטאַליזירן, איבערצו-
געבן דעם איינדרוק דורך אויסדרוק.

איך ווייס אַפילו נישט צי פאַל ווערלען איז געווען אַן אַריגי-
נעלער פּאָעט. ער האָט אַזויפיל געלערנט פון אַרטור רעמבאָ. בכל
אופן ער אַליין האָט דאָס נישט געוויסט. ער האָט אָבער געהאַט די
פּעיקייט צו קאָמוניקירן זיינע איבערלעבונגען מיט אַ פּאָעטישער
געזאַנגלעכקייט, וואָס האָט נישט קיין גלייכן. די דראַמע פון זיין
פּערזענלעכקייט, מיט אַלץ וואָס מיר ווייסן וועגן אים האָט אים
אויסגעלייזט דורך זיין געזאַנג. ער האָט געפירט אַן אומאויפהער-
לעכן קאַמף קעגן זיין אייגן בלוט און אַ דאַנק זיינע „תּפּיסות“ און
„שפּיטעלער“ (צוויי ביכער געשריבן אין פּראַזע), וואָס האָבן אים
נישט דערמעגלעכט זיך אונטערצוגעבן אינגאַנצן דעם שרעקלעכן
דעמאָן פון אַבסינטי * — האָט ער געשאַפן און אַרגאַניזירט אַן
ערך 20 בענדער פּאָעזיע און פּראַזע, וואָס באַלאַנגען צו די שענסטע
קאַפיטלען פון דער פּראַנצויזישער שאַפּונג.

אַ פּאָעמע דאַרף זיין אַ באַפּריינג. אָבער דאָס גילט נאָר פאַר
די (און בשום אופן נישט די אומוויכטיקסטע) וואָס האָבן זיך נישט
פאַרלאָזט אויף אינספּיראַציע, נאָר האָבן פאַר יעדן פּרייז געוואַלט
דערלאַנגען — ווי וואַלערי האָט דאָס אַנגערופן — „צום זיץ פון
דער געטיץ“. דאָס האָבן זיי אַנגערופן „די אַלכעמיע פּונעם וואַרט“.

* אַ שאַרפּער אַלקאהאָלישער געטראַנק.

פאל ווערלען

געוויס איז דאָס דערלאַנגען צום אונטערבאווסטזיין אַ שווערער נסיון. ווערלען – באַאיינפלוסט דורך רעמבאָ – האָט געפרווט אַביסל מיטמאַכן. אָבער געזעצן פון פּאַעטיק, סימבאָליזם, דאָס איז נישט געווען זיין ענין. דער פּראָצעס פון דער אומדעפינירבאַרער פּאַעטישער אַלכעמיע, Oh, là, là, ווי די פּראַנצויזן זאָגן, דאָס איז נישט געווען פאַר אים. פאַר ווערלען איז וויכטיק געווען דאָס מוזיקאַלישע שווייגן... „et le reste est littérature“, האָט ער געזאָגט.

פּאַעזיע איז נישט מאַטעמאַטיק, אָבער פּאַל וואַלערי דערלויבט זיך צו זאָגן: „עדגאַר אַלען פּאָ האָט אונדז געוויזן אַ וועג און געלערנט אַ פאַרפירערישע און שטרענגע דאַקטריין, אין וועלכער אַ מין מאַטעמאַטיק פאַראייניקט זיך מיט אַ מין מיסטיציזם...“ אפילו באַדלער האָט זיך געמאַטערט צו דערווייזן די מאַטעמאַטיק אין דער פּאַעזיע, אָבער וועגן מיסטיציזם איז ער געגאַנגען צו סוועדענבאַרגן. מאַלאַרמע האָט נאָך געוואַלט איבערשטייגן באַדלערן אין הכנעה צו דעם אַמעריקאַנער, אָבער צום נאַענטסטן צו עדגאַר אַלען פּאָ, אַן מאַטעמאַטישע חקירות, איז געווען ווערלען. „די ראַבן“, „די גלאַקן“, „אַנאַבעלאַ ליי“, „עורעקאַ“, האָבן דערלעבט מערערע איבערזעצונגען אין פּראַנצויזיש. זיכער איז אין זיינע פּאַעמעס געווען אַ געוויסע מוזיקאַליש-קייט און דאָ קומט אַריין ווערלען. ער האָט מיט זיין דעליקאַטן אויער דערהערט עפעס מיט וואָס פּאָ האָט עקספּערימענטירט, עס האָט אים נישט געשטערט וואָס פּאָ האָט זיך געשפּילט מיט סענטי-מענטאַליטעט אַדער מעלאַדראַמע, אַדער מיט וויסנשאַפט. ווערלען האָט דאָס עקספּערימענטירן איבערגעלאָזט פאַר אַנדערע.

עס איז אָבער שווער צו שרייבן וועגן פּאַל ווערלען, בפרט אַז מען איז אַ גאַליציש-יידישע טאַכטער און מען האָט נאָך נישט פאַר-געסן פּאַנאַדערצוהאַלטן באַגריפן פון רעכט און אומרעכט, גוט

מלכה לאקער

און בייו, אמת און שקר וכדומה. אבער וואס האט דאס צו טאן מיט פאעזיע? מיט עטיק און עסטעטיק? אמת, פרידריך שילער האט אין זיינע „עסטעטישע בריוו“ דווקא יא געוואלט דערווייזן, אז עס איז פאראן א שייכות צווישן עטיק און עסטעטיק. שילער האט געטראכט אז מיט דער אויסבילדונג פון גייסט דערגייט מען צו דער אפשאצונג פון העכסטע מאראלישע ווערטן און צו לעבן לויט דעם דאזיקן דערקענען.

באדלער האט געמאכט א חילוק צווישן גייסט און נשמה און רעמבא האט געפרעדיקט אז די נשמה דארף דער פאעט אויסבויען. (בריוו צו פאל דעמעני):

„דאס ערשטע שטודיום פון א מענטש וואס וויל זיין א דיכטער איז זיך גרינדלעך צו באקענען מיט זיך אליין. ער זוכט זיין נשמה, ער פארשט זי אויס, פרוווט זי אויס, הערט זיך צו צו איר. און ווען ער דערקענט זי, מוז ער זי אויסבויען. דאס איז, דאכט זיך, איינפאך. איז יעדן געהירן איז פארגעקומען א נאטירלעכע אנטוויקלונג. וויפל עגאסטן האלטן זיך פאר אויטאָרן! אנדערע שרייבן זיך אליין צו זייער אינטעלעקטועלע אנטוויקלונג – אבער עס האנדלט זיך וועגן דעם, צו מאַכן די נשמה מאַנסטרועז! מאַלט אייך אויס צו פלאַנצן וואַרצעלן אין פנים און זיי אויסצוכאווען!! איך זאָג, מען דאַרף זיין זעעוודיק! זיך מאַכן זעעוודיק. דער פאעט מאַכט זיך זעעוודיק דורך אַ לאַנגער, שטאַרקער און אויסגערעכנטער צערודערונג פון אַלע חושים. פון אַלע פאַרמען פון ליבע, פון ליידן, פון משוגעת. ער זוכט זיך אליין, ער שעפט אויס אַלע גיפטן, כדי איבערצולאָזן בלויז די קווינטעסענץ.“

„אומדערבארעמדיקע פייניקונג, ביי וועלכער ער נויטיקט זיך אין דער גאַנצער אמונה, אין דער גאַנצער איבערמענטשלעכער קראַפט,

פאל ווער לען

ביי וועלכער ער ווערט קודם כל דער גרויסער פארברעכער, דער גרויסער פארשאלטענער און דער העכסטער וויסנדיקער! ווייל ער איז דערגאנגען צום אומבאקאנטן".

אט איז אזא מין עליה. ער האט דאס געמיינט ערנסט און האט געפייניקט זיין יוגן גוף, אזוי ווי ער האט זיך דאס פירגענומען, זייענדיק א זון פון דער זון, אויב אפילו נאר א ניצוץ, א שטראל... "Le monde progresse, pourquoi ne tournerait-il pas ?" (די וועלט גייט פארויס, פארוואס זאל זי זיך נישט דרייען?)

פאל ווערלען האט זיך נישט געשטעלט אזעלכע קלאץ-קשיות, ער איז געווען אינגאנצן נאטור. ראפינירט און פארפלאגטערט, ער האט געזוכט אויסצופרעסן פון דער נאטור יעדן ניצוץ וואס די נאטור האט אים געקענט ברענגען, מיט ריינע אדער אומריינע הענט... ער איז נישט געווען קיין מפונק... זיין עסטעטיק האט זיך נישט אפגע-שיידט פונעם, "פארנאס", זיין פילאזאפיע, - די פילאזאפיע פון דער עפאכע. ער איז נישט געווען קיין באנייער, אבער זיין אינטימער ליריזם איז געווען זיינער, בלויז זיינער. ער איז דערגאנגען ביז צום דינסטן הויך, כמעט ביז צו תפילה, פון פאסיאגירטסטן באגער ביז צום העכסטן און ריינסטן פינאל.

"De la musique, de la musique avant toute chose" (מוזיק, מוזיק, פאר אלץ).

מוזיק פון פרייד, מוזיק פון צער, טאג-טעגלעך לייד און פרייד ביז צו פילאזאפישער איבערלעבונג, ווו געדאנק איז נישט מער ווי חלום פון בלוט...

ער וויל נישט דערגיין צו וועלכער נישט איז מאראלישער מסקנה. אגב, האט ער זיין טאלאנט אנטדעקט דורך א צופאל. ער האט גע-דארפט אנשרייבן אן עסי וועגן א געוויסן ענין, האט ער אים געשריבן

מלכה לאקער

אין פערזן. זיין לערער האט זיך געבייזערט, אבער א מיטשילער –
עדמאן לעפעלטיע – איז אזוי באגייסטערט געווארן, אן ער איז
געבליבן זיין פריינד און באוונדערער זיין גאנץ לעבן. לעפעלטיע
איז געווען א מביץ און האט ווערלענען דערמוטיקט און א טייל פון
Romances sans paroles (ראמאנסן אן ווערטער) און Fêtes
galantes (גאלאנטע יום-טובים) זיינען די פירות פון לעפעלטיעס
התפעלות. ער האט געדארפט עמעצן וואס זאל אים שטויסן, אפילו
קאמאנדירן. די „ראמאנסן אן ווערטער“ זיינען פול מיט ווערטער,
וואס זינגען...

אט איז א טייל פון איינעם פון די לידער פון דעם לידער-ציקל

ראמאנסן אן ווערטער (Romances sans paroles):

פון דעם ליד

BIRDS IN THE NIGHT

דו האָסט געשווירן, נאָר ס'איז געווען שקר
און דיין בליק דעמאָלט איז אויך געווען אַ ליגן.
אַ פּייער האָט געברענט און אין צאַנקען זיך צעצונדן
און דיין קול האָט געזאָגט „כ'האָב דיר ליב“.

יאָ! כ'וועל ליידן, ווייל כ'האָב דיר ליב געהאַט!
כ'וועל אָבער ליידן ווי אַ גוטער סאָלדאַט
פאַרווונדעט, גוססדיק אין אייביקן שלאָף, מיט ליבשאַפט
פאַר זיין לאַנד וואָס ווייסט נישט פון קיין דאַנק.

נאָך וואָס-זשע זאָל איך נעמען קלאַגן?
האַסט מיר נישט ליב. נישטאָ מער וואָס צו ריידן.
און ווייל כ'וויל נישט מע זאָל מיר באַדויערן,
וועל איך טיף אין מיין נשמה ליידן.

צומאַל בין איך די אַרעמע שיף וואָס לויפט
מיט צעריסענע מאַסטן אין מיטן דעם שטורעם
און זעט נישט ווי ס'לייכט NOTRE DAME
דערטרונקען אין תפילה און פלאַם.

די באציונגען צווישן ווערלען און רעמבא

דער אמת איז, אז פאל ווערלען איז געווען אן אינסטרומענט, א כלי. נישט קיין חילוק וואס ער האט געזונגען. עס האט זיך געזונג-גען נישט לויט דעם אויטאמאטיזם פון די סוררעאליסטן.

ער האט געהאט א באזונדערע פעיקייט צו זינגען אן אגשטרענג ווי א בדהן, ווי א זשעסטער, להבדיל. ער האט למשל ערגעץ-ווי געפון-גען אן אפגעריסן, אלט ביכל פון באדלערן, האט ער עס אפילו געלייענט און האט עס אנגערופן על פי טעות *Fleurs du Mai* (די בלומען פון מאי), הגם באדלער האט ערנסט און שווער אנגאזשירט זיין אינטע-לעקט כדי ארויסצוברענגען *Fluors du Mal* (די בלומען פון בייז).

ווי געזאגט, איז ווערלען נישט געווען קיין באגייער. וואס מען האט פון אים פארלאנגט, האט ער געליפערט. ער איז געשטאנען אונטער פארשידענע השפעות. פארשטייט זיך, פאר אלעמען אונטער דער השפעה פון ארטור רעמבא, ער האט אבער אויך געקאנט אנדערש. „רעמבא האט אים ריכטיק פערזאנליכירט ווען ער האט אים אנגערופן *La Vierge Folle* (די משוגענע יונגפרוי) אין זיין *Saison en Enfer* (סעזאן אין גהינום).

פאעזיע איז נישט מאטעמאטיק. פאעזיע איז פאר אלעמען גע-זאנג. פאר אלעמען, אבער דאס הייסט נישט, אז עס זענען נישט פאראן קיין מאמענטן פון טראנסצענדענץ, וואס שטייגט אפטמאל איבער דעם געזאנג. מארסעל רעימאן זאגט ריכטיק, אז ס'איז פאראן

פאל ווערלען

אן אידעאלע ליניע וואָס ציט זיך פון פראַנסואַ וויאַן ביז צו אַפאָלי-
נער, זשיל סיפּערוויל, און אפילו ביז צו גאַרסיאַ לאַרקאַ, וואָס איז
געווען אַ שפּאַניער.

נישט קוקנדיק אויף דעם וואָס עדגאַר פּאַ האָט געפרוווט זיינע
„ראַבן“ מאַטעמאַטיש צו אַנאַליזירן, איז פּאַעזיע, ווי שוין דערמאַנט,
נישט קיין מאַטעמאַטיק, נישט קיין געאַמעטריע. אַבער פּאַל ווערלען
מיינט, אַז מען מוז אַרויסגעפינען די ענלעכקייט, די אַפיניטעט, די
קרובהשאַפט צווישן געדאַנק און מוזיק, און נישט אימיטירן די
נאַטור, נאָר זי אַסימילירן, זי פאַרקערפּערן אין זיך.

און דאָס איז דווקא דער ווונדער ביי ווערלען. ער האָט דעם
דאָזיקן פּראָצעס נישט געדאַרפט דורמאַכן. ער איז געווען נאַטור.
ער איז, ווי שוין אויבן דערמאַנט, געווען דאָס וואָס ער האָט פאַרמאַגט,
ער האָט פאַרקערפּערט אין זיך אַלע טעאַריעס פון די אַנאַליטיקער.

**

פּאַל-מאַרי ווערלען איז געבוירן געוואָרן אין מעץ דעם 30-סטן
מערץ אין יאָר 1844. אויף דעם הויז פון זיין געבורט הענגט איצט אַ
געדענק-טאָול צו פאַראייביקן די דאַטע פון דער דאָזיקער וויכטיקער
געשעעניש.

דאָס הויז געפינט זיך אין פּאַטריציער-קוואַרטאַל פון מעץ, נישט
ווייט פון דער ראַזער קאַטעדראַלע, אַרומגענומען מיט הויכע פּאַפּלעס,
אויף rue Haute Pierre נומער 2, וואָס אוי אין יאָר 1848, בשעת דער
דייטשער אַקופּאַציע, אַנגערופן געוואָרן Hochsteinstrasse און איצט
הייסט די גאַס ווידער rue Haute Pierre.

ווערלען איז געווען שטאַלץ מיט זיין געבורטשטאַט, אַבער דער
פּאַקט וואָס ער איז געבוירן געוואָרן אין לאַטרינגען האָט משמעות
נישט איבערגעלאָזט קיין ירושה-צייכן אויף זיין כאַראַקטער. כדי צו

געפינען אזעלכע שפורן מוז מען זוכן אין די ארדענען, אויף דער פראנצויזיש-בעלגישער גרענעץ. זיין זיידע איז געווען א נאטאר אין א קליין שטעטל און זיין פאטער, געבוירן אין יאר 1798, האט זיך לכתחילה פארנומען מיטן זעלבן פאך. אבער מיט דער גרויסער נאפאלעאנישער כוואליע איז אויך ווערלענס פאטער מיטגענומען געווארן און ער האט זיך באטייליקט אין די שלאכטן 1815-1814. ער איז אהיימגעקומען פון דעם אלגעמיינעם צוזאמענברוך און האט געפונען זיין אלטע היים, דעם אלטן דעפארטאמענט „די וועלדער“. דער דאזיקער דעפארטאמענט וואס איז פריער צוגעטיילט געווארן צו האלאנד און שפעטער צו בעלגיע, קערט זיך אום צו פראנקרייך און ווערלענס פאטער איז געצווונגען צו אפטירן כדי צו באקומען די פראנצויזישע בירגערשאפט. אויף דעם אופן זענען ווערלענס פאטער און ער אליין פראנצויזן בלויז דורך דעם אפטירן. פון די פשוטע רייען האט זיין פאטער דערלאנגט צו דער מדרגה פון א קאפיטאן אין דער „גרויסער ארמיי“ (La Grande Armée) אין מעץ. ער האט געהערט צו דער צווייטער אפטיילונג פון די אינזשיניערן און דא, אין מעץ, האט פאל ווערלען דערזען דאס ליכט פון דער וועלט.

דער שפעט געבוירענער ווערט צעלאזן פון די יינגסטע יארן אן. זיין פאטער פלעגט אים באזוכן אין שולע און האט יעדן טאג מיט געבראכט נאשערייען פארן בן-יחיד. זיין מוטער איז, ווי מען זאגט עס, געווען „מער מענטש“, זי איז געווען אימפולסיוו, געארדנט, צוגעבונדן צום הויז. אויב זי וואלט געהאט אביסל צוריקהאלטונג, וואלט דאס געווען פאר איר און פאר איר זון, פאל ווערלען, א סך געזינטער. מיר וועלן שפעטער זען צו וואס פארא דעגראדאציע זי איז אין די שפעטערע יארן דערגאנגען. צערטלעכקייט פון ביידע זייטן, נאר אן דרך ארץ. זי האט דערפאר טייער באצאלט.

פאל ווערלען

ווערלען און רעמבא אין לאַנדאָן
צײכענונג פֿון פ. רענאַמע

פאל ווערלען

איינער פון ווערלענס פריינד איז געווען אַ יונגער מוזיקער מיטן
נאָמען שאַרל די סיוורי, אַ שטיף-ברודער פון מאַטילד מאַטע דע
פלערוויל. זי איז געווען אַ קינד פון 16 יאָר און שאַרל פלעגט איר
אַלעמאַל דערציילן וועגן פאַל ווערלען, דעם גרויסן דיכטער.
זאַל דאָ אגב געזאָגט ווערן, אַז אַט דער גרויסער דיכטער, וועל-
כער האָט שוין געהאַט אַרויסגעגעבן צוויי ביכער לידער: Poèmes
saturniens (סאַטורנישע פּאַעמעס) – אין יאָר 1866 – און Fêtes
galantes (גאַלאַנטע יום טובים) – אין יאָר 1869 – איז נישט געווען
שטאַרק באַקאַנט ביים עולם לייענערס, נישט געקוקט אויף דעם וויכ-
טיקן פּאַעטישן ווערט פון ביידע ווערק. זיין פריינד, דער יונגער מוזיק-
קער האָט דוקא יאָ שטאַרק אָפּגעשאַצט זיין פּאַעזיע.
אַט איז אַ ליד פון לידער-ציקל גאַלאַנטע יום-טובים (Fêtes
galantes):

אויפן שפאציר

A LA PROMENADE

דער הימל אזוי בלאס, די ביימער אזוי מאגער,
זיי שמייכלען, וואלט מען קענען זאגן,
צו אונדזערע קאסטיומען וועלכע שוועבן לייכט
אזוי ווי פליגלען וואלטן זיי געטראגן.

א לייכטער ווינט צעקנייטשט דעם שפיגל פון באסיין.
דער שיין פון דער זון געמילדערט דורכן שאטן
פון די לינדביימער אין דער אלעע
גייט אויס אין טונקל-בלויע טיפע נאטן.

צערטלעכע באטריגער, קאקעטע און שארמאנטע
וואס שווערן, נאר די שבועה איז א ליגן,
אין געפלוידער לענגאויס די אלעע
רייצן זיך פארשפילט ווי פארליבטע ציגן.

און ס'קען א האנט א צערטלעכע
אמאל א פאטש דערלאנגען,
זי וועט דערפאר אויף פינגערשפיץ
א קוש א הייסן פאנגען.

צו הייס איז דער פארלאנג...
מיווערט געשטראפט מיט קאלטן בליק.
נאר ליפן פולע, ליבלעכע,
זיי בליען רויט פון גליק.

פאל ווערלען

איינ מאָל – געווען איז עס אין חודש יוני 1869 – ווען ווערלען האָט זיך געפונען ביי שאַרל דע סיוורי און געווען מיט אים פאַרטיפט אין אַ שמועס, האָט מאַטילד אַנגעקלאַפט אין טיר. זי האָט זיך געוואַלט צוריקציען, אָבער דער שטיף-ברודער האָט באַשטאַנען דערויף זיי ביידן באַקאַנט צו מאַכן. ווערלען מיטן מיאוסן פנים און אַפּשטויסן-דיקן קערפּער-געשטעל, האָט, נישט געקוקט אויף זיין צעלאַזענעם לעבן, וווּ ס'האָט נישט געפעלט נישט קיין שכרות און נישט קיין אויסגעלאַנסקייט, דאָך פאַרמאַגט אָן איידעלע נשמה, וועלכע האָט געלעכצט נאָך אמתער און ריינער ליבע. פאַרשטייט זיך, אַז ער האָט זיך, דערזעענדיק דאָס יונגע שיינע מיידל, תיכף אַנגעצונדן. דאָס מיידל האָט אים געענטפּערט מיט ליבע. אָבער די עלטערן אירע זענען פון דעם שידוך כלל נישט באַגייסטערט געוואָרן.

די מאַטעס האָבן אוועקגעשיקט די טאַכטער און בלוזי דער-לויבט די יונגע לייט זאָלן זיך דערווייל איבערשרייבן און דע סיוורי האָט זיי דערביי געהאַלפּן. צום סוף זיינען די עלטערן איינגעגאַנגען דערויף זיי זאָלן חתונה האָבן.

די חתונה האָט געדאַרפט פאַרקומען אין יאָר 1870, אָבער מאַטילד איז קראַנק געוואָרן אויף פאַקן און קוים צו זיך געקומען. דאָן באַקומט איר מוטער דיזעלבע קראַנקייט. דעריבער ווערט די דאָטע פון דער חתונה אַפּגעלייגט אויפן חודש אויגוסט. אָבער ווי עס ווייזט אויס, האָט זיך די השגחה אַריינגעמישט און צונישט געמאַכט ווערלענס האַפענונג. פון דער העלער הויט – און אפשר נישט פון דער העלער הויט – שטייט פראַנקרייך אין יאָר 1870 אין קריג מיט דייטשלאַנד.

די מלחמה צווישן פראַנקרייך און פרייסן ברעכט אויס דעם 10-טן יולי 1870. עפעס מער ווי דריי וואַכן שפעטער – דעם 11-טן אויגוסט – קומט פאַר די חתונה פון ווערלענען מיט מאַטילד מאַטע

דע פלערוויל. דעם 2-טן סעפטעמבער קאפיטולירט נאפאלעאן דער דריטער ביי סעדאן און דעם 4-טן סעפטעמבער ווערט אין פאריזער האטעל דע וויל (מאגיסטראט) פראקלאמירט די רעפובליק. פאריז ווערט באלאגערט דורך די פרייסישע חילות. ווערלען אַנגאַזשירט זיך ווי אַ פרייוויליקער אין דער נאַציאָנאַלער וואָך. ער גייט צוריק צו זיין אַלטער געווינהייט – ער נעמט זיך פון דאָס ניי צום טרינקען און הויבט אויך אָן צו ברוטאַליזירן זיין יונגע פרוי. אָנהויב יאַנואַר 1871 הויבט זיך אָן דאָס באַמבאַרדירן פון פאַריז און סוף יאַנואַר ווערט געשלאָסן דער וואַפּנשטילשטאַנד מיט די דייטשן. פאַריז קאַ-פיטולירט. אָבער דעם 18-טן מערץ ווערט פראַקלאַמירט די פאַריזער קאַמונע. ווערלען, וועלכער איז שוין זינט עטלעכע יאָר פונקציאָנאַר אין פאַריזער מאַגיסטראַט, ווערט דער אַנפירער פונעם פרעסע-ביראָ פון דער קאַמונע. ס'ברעכט אויס אַ בירגער קריג. אין מאי ווערט די קאַמונע דערשטיקט אויף אַן אכזריותדיקן אופן דורך דעם רעגירונג-מיליטער פון טיער. נאָך דער בלוטיקער רעפרעסיע סאַלירט ווערלען זיין שטעלע אין מאַגיסטראַט – מ'האַלט אים פאַר אַ סימפּאַטיקער פון דער קאַמונע.

דערווייל איז ווערלען, אונטער דער השפעה פון דער ליבע און פון דער האַפענונג אַנצוהויבן צו פירן אַ געאַרדנט פאַמיליע-לעבן, געוואָרן אַן אַנדער מענטש. ער באַשליסט זיך צו דערווייטערן פון זיין פאַרדאַרבענעם וועג, אויסצומעקן פון זיין געוויסן זיין שמוציקע פאַרגאַנגענהייט און גיט זיך אַ נדר אַז ער וועט שוין איצט „גיין אין דרך הישר מיט צניעות, צום לעבן“. און דאָן האָט ער אַנגעהויבן שיקן צו מאַטילד מאַטע, וועלכע געפינט זיך אין דער נאַרמאַנדיע, די לידער וואָס וועלן שפּעטער אַריינגיין אין דער זאַמלונג Bonne chanson (דאָס גוטע ליד). דאָס זענען 21 לידער וואָס זאָגן עדות

פאל ווערלען

אויף א ליבנדיק האַרץ, פול מיט צניעותדיקער ליריק. אבער דאָס דאָזיקע בוך, ווען עס וועט דערשיינען, וועט האָבן דעם זעלבן גורל ווי זיינע פריערדיקע ביכער לידער. עס וועט נישט אַרויסרופן קיין גרויסן אַפּקלאַנג אין דער ליטעראַרישער וועלט, אפשר אויך צוליב דער מלחמה, וועלכע גייט דערווייל אָן. אגב דאַרף געזאָגט ווערן, אַז אין די דאָזיקע לידער דערווייטערט זיך ווערלען שטאַרק פון די פּאַעטישע שיטות פונעם „פּאַרנאַס“, כאַטש ער האַלט זיך אַליין ווי אַזאַ וואָס געהערט צו דער דאָזיקער ליטעראַרישער ריכטונג.

וועגן דער דאָזיקער תקופה אין ווערלענס לעבן איז פאַראַן אַ סך צו דערציילן, עס איז אבער אפשר נישט כדאי זיך אַפּצושטעלן אויף זייטן-ליכטער און זייטן-שפרונגען פון אונדזער העלד, ווייל מיר דערנענטערן זיך צו ווערלענס גורלדיקער באַגעגעניש, וואָס הייסט – אַרטור רעמבאָ.

רעמבאָ, וועלכער איז היינט געוואָרן אַ מיטישע פיגור, איז קיין מאָל נישט געאַנגען אין קיין גלייכע וועגן, בכל אופן נישט אין קיין קאַנווענציאָנעלע. אמת, ער האָט צוגעשיקט פּאַעמעס צו טעאַדאָר דע באַנוויל און אַנדערע, דעם אמתן אַפּקלאַנג האָט ער אבער גע- פונען ביי פּאַל ווערלען, וואָס האָט נאָכן איבערלייענען אייניקע פון רעמבאָס פּאַעמעס, אים ספּאַנטאַן געענטפערט: "קומט, טייערע, גרויסע נשמה, מען וואַרט אויף אייך..."

מיר וועלן זיך דאָס מאָל נישט אַפּשטעלן אויף רעמבאָס וואַנדע- רונגען און וואַגלענישן כדי צו דערגיין קיין פּאַריז. מיר האָבן דאָס געטאָן אין בוך וועגן אַרטור רעמבאָ.

אבער דאָס מאָל, ווי מיר זען, איז רעמבאָ טאַקע אַנגעקומען קיין פּאַריז. געווען איז עס אין סעפטעמבער 1871.

דאָס צוזאַמענלעבן פון ווערלענען מיט זיין יונגער שוואַנגערער

פריי איז נישט געווען קיין אידיליע. מיטן אַנקומען פון דעם „געטלעכן ממזר“ האָט זיך אין דער משפּחה מאַטע דע פּלערוויל די האַרמאַניע נישט פאַרבעסערט...

ווערלען און דער סקולפּטאָר שאַרל קראָס גייען אַפּוואַרטן רעמבאַ ביי דער באַן. זיי האָבן זיך אָבער אויסגעמיטן, ווייל „די טייערע גרויסע נשמה“ האָט אויסגעזען ווי אַ פשוטער פּויעריונג. די דאַמען אין הויז מאַטע דע פּלערוויל האָבן דערוואַרט אַ מין אַלפרעד דע מיסע, שאַטאַבריאַן, אַלפרעד דע וויני און אַנדערע פון דעם סאַרט. אַנשטאַט דעם דערשיינט אַן אומגעלומפּערטער פּויעריונג מיט רויטע, גרויסע הענט, לאַנגע, פאַרנאַכלעסיקטע האַר און אין אַן אַנצוג וואָס רעמבאַס מוטער האָט אויפגענייט מיט אירע אייגענע הענט, אַ ביסל צו קורץ און אַ ביסל צו ענג. ער וואַקסט – ער איז נאָך נישט אַלט קיין זיבעצן יאָר. און ער קלאַגט זיך פאַרן אַוועקפאַרן פאַר זיין פּריינד פּאַל דעמעני: „ווי וועל איך זיך דאַרט האַלטן אין דער פאַריזער געזעלשאַפּט?“

אָבער אַפילו ווערלען און שאַרל קראָס זיינען געווען איבערראַשט. אין הויז פון די מאַטעס פירט ער זיך אויף אויף אַ גראַטעסקן אופן. ער פילט זיך אומזיכער און פאַרדעקט דאָס מיט חוצפּה. דער אומ-געבעטענער גאַסט נעמט באַלד אַראַפּ פון די ווענט די בילדער וואָס געפּעלן אים נישט; ער באַגייט אויך אַנדערע אינדיסקרעציעס און דאָס ערגסטע איז וואָס ער מאַכט חוזק פון דער קליינבירגערלעכער אַטמאָספּער אין וועלכער ווערלען לעבט. די האַלטונג פון די דאַמען מאַטע ווערט אַלץ גערייצטער, הגם ווערלען פאַרזיכערט, אַז רעמבאַ איז אַ געניאַלער פּאַעט. שאַרל קראָס פּרוּווט אים אַריינציען אין אַ ליטעראַרישן שמועס, אָבער עס האָט זיך נישט איינגעגעבן. ווערלען האָט, פאַרשטייט זיך, געזען דאָס אומגעפּלעגטע אויסזען פון אַ זשוליק,

פאל ווערלען

אבער אויך די צוויי ברענענדיקע בלויע אויגן, די זינלעכע פולע ליפן, אַ ראַזע הויט, געברוינט אַביסל פון ווינט און וועטער. קיין געפעק האָט ער נישט געהאַט, משמעות אפילו נישט קיין ציינבערשטל.

ווערלען איז אַבער נישט מסכים געווען מיט די דאַמען מאַטע. ער האָט זייער התנהגות געהאַלטן פאַר אַ פאַראורטייל און רעמבאַ האָט זיך געפילט פונקט אַזוי אומבאַקוועם ווי זיינע גאַסטגעבערס. אַזוי האָט זיך אַנגעהויבן דער גהינום אויף דער וועלט, וואָס האָט גורם געווען פאַר רעמבאַ זיין לעצטע ליטעראַרישע שאַפונג.

עס איז אפשר נישט כדאי צו דערמאַנען די דריטע פון די עשר מכות וואָס דער פאַרעפושטער רעמבאַ האָט איבערגעלאָזט אויף דעם געפּלעגטן בעט פון די מאַטעס. די דערשראַקענע מאַטילד, וואָס האָט דערזען אינסעקטן אויפן קישן, ווערט פון דער מוטער אויפגעקלערט, אַז דאָס זיינען לייז.

פון דעסטוועגן איז רעמבאַ נישט אין גאַנצן געווען שולדיק אין צעבראַכענעם משפּחה-לעבן פון דעם פאַרפאַלק פאַל ווערלען און מאַטילד מאַטע. ווערלען האָט אַנגעהויבן טרינקען און בעיקר אַבסינט. ער פּלעגט אַפט קומען אַהיים טויט שיכור און האָט זיך אין דעם צושטאַנד געוואַרפן מיט די שטייול אויפן בעט צו זיין יונגער שוואַגן-גערער פרוי און האָט זי אַפט מאַל אויך געשלאָגן.

רעמבאַ איז אַנטלאָפן. וואַכנלאַנג האָט ווערלען, וואָס האָט זיך געפילט פאַראַנטוואַרטלעך פאַר זיין קומען קיין פאַריז, אים אַרומגעזוכט און נישט באַוויזן אים צו געפינען, ביז איין מאַל האָט ער אים על פי צופאַל באַגעגנט אויף דער גאַס. ער איז דערשיטערט געוואָרן. אַוועק דאָס געברוינטע ראַזע פון די באַקן, דער גלאַנץ פון די אויגן, יעדער פרוו צו פאַרדינען צו לעבן האָט זיך נישט איינגעגעבן. ווערלען האָט אים באַלד גענומען אין אַ „ביסטראַ“ אויף אַ מאַלצייט.

ווערלען האט נישט גערוט. ער האט גערופן שארל קראס, אנדרע גיל און אויפגערודערט טעאדאר דע באנוויל, וואס האט זיך דערמאנט אין דעם בריוו וועלכן רעמבא האט אים בשעתו געשריבן. מען האט געדונגען א דאכשטיבל אין דעמזעלבן הויז ווו דע באנוויל האט געווינט. דער תכשיט, דערזענדיק דאס ריינע בעט, האט אויסגעטאן די פארלייזטע בגדים און גאקעטערהייט זיי ארויסגעווארפן דורכן פענצטער. דאס איז די שכנים נישט געפעלן געווארן...

ווען די פרויען אין דע באנווילס הויז האבן געפרוהט רייניקן זיין קאפ, האט ער זיי געדאנקט מיט דער שיינער פאעמע „די לייז-זוכערס“.

דער דאזיקער גן-עדן האט זיך אויך באַלד אויסגעלאזט און רעמבא האט אנגעהויבן בעכטיקן אין פארשידענע אטעליעס, ווו מען האט אים אריינגעלאזט אויף א נאכט. ווען דעמעני האט דערזען זיין פריינד פון די קינדעריארן, א באסיאק, פארווארלאזט, געוואקסן אין דער לענג און מוראדיק, איז ער אויך דערשראקן געווארן.

ווידער איז ווערלען געקומען רעמבא צו הילף און האט אים געדונגען א צימער אויף בולוואר מאנפארנאס. דאס איז געווען אין יאר 1872. רעמבא האט דארט געווינט און דארט געפראוועט ארגיעס מיט ווערלענען. ער באשרייבט „דאס צימער פול מיט שמוציקן ליכט און רעש פון שפינען“. אין מערץ 1872 קלויבט ער זיך ווידער אהיים קיין שארלוויל. ער קומט צוריק אין מאי קיין פאריז און לעבט אין האטעל דע קליני נאענט צו דער סארבאן ביז יולי, ווען ער לאזט זיך ארויס צוזאמען מיט ווערלענען אויף א נסיעה קיין בריסל. דאס איז געווען דאס ערשטע אנטלויפן זיינס. אינטערעסאנט איז ווי אזוי דאס איז געשען. ווערלען איז יענעם טאג געגאנגען קויפן א רפואה פאר זיין קראנקער פרוי, באגעגנט ער רעמבא אין גאס און ביידע באשליסן

פאל ווער לען

תיכף צו אנטלויפן פון פאָריי. אויפן וועג אינסצעניזירן זיי נאָך אַ סקאַנדאַל אויף דער פראָווינץ און ווערן עסקאַרטירט צוריק קיין פאָריי. דאָ שפּרינגען זיי אַריין אין אַן אַנדערן צוג וואָס ברענגט זיי באמת צו דער בעלגישער גרענעץ. אין בעלגיע האָבן זיי געוואַנדערט דורך שטעט און שטעטלעך, באַזוכט קירכעס, קלויסטערס, מוזייען. זיי האָבן אַ סך געלערנט, געזען און געזינדיקט. ביידע שילדערן זיי זייערע איבערלעבונגען אין זייערע ווערק. ווערלען האָט, פאַרשטייט זיך, אַלץ אָפּגעלייקנט, געטענהעט, אַז ער וויל צוריקגיין צו זיין פרוי. אין זיין *Laeti et Errabundi* (אין בוך *Parallèlement*) רעדט ער אַן שום צוריקהאַלטונג וועגן זיין ליבע צו ביידע. ער דערציילט וועגן זיינע וואַנדערונגען, דער פרייהייט פון „לויפנדיקע שיפן“, אין היפוך צו דער היים וואָס דריקט, וואָס באַשווערט. „מיר זיינען געגאַנגען“ – דערמאַנט ער זיך – „וואוהין איז אַלץ אַהינגעקומען? מיר האָבן געוואַנדערט לייכט אין סובטעלער לופט, טייוולס צוויי, וואַלט מען געקענט גלויבן. אויף שענדלעכע הוליאַנקעס האָבן מיר געטרונקען די בעסטע וויינען פון פראַנקרייך ביז צו דעם ווילגאַרן *Stout* (אַ דייטש שוואַרץ ביר).“

„פייזאָזשן, שטעט, האָבן זיך אַנטדעקט פאַר אונדזערע אויגן, מיר זענען קיין מאָל נישט מיד געווען. אין אונדזער שיינער נייגיריקייט וואַלטן מיר דעם גאַנצן ערדקיילעך אויסגעזויגן.“

טייכן, בערג בראַנזן און מאַרמאַר
אין ענגלאַנד, די מוטער פון ביימער,
אין גאַלדענער שקיעת-החמה,
און בעלגיע די טאַכטער פון טורעמס...

דער ראַמאַן פונעם לעבן פון צוויי מענער, „אַ מוסטער-פאַרפאַלק וואָס פאַרשווענדט אוצרות געפילן, שטאַרקע און געטרייע“. אַזוי דער-

ציילט פאל ווערלען אן צוריקהאלטונג וועגן סצענעס וואס האבן זיך געענדיקט אין פרייד און אין עסן קארטאפל. „מיר האבן איבערגעלאזט אן דאגות דעם גאנצן קראם פון פאריז, עטלעכע נאראנים און אויך א מויז-פרינצעסין, א נארישע, וואס איז געווארן אלץ ערגער“ (פון Laeti et Errabundi). דאס איז א רמו אויף זיין פרוי מאטילד.

ווי שוין פריער דערמאנט, אנטדעקט ווערלען גאנץ אפנהארציק אין זיין בוך Parallèlement (פאראלעל) ווי שטארק עס צייט אים גלייכצייטיק אי צו רעמבא און צו זיין פרוי מאטילד. ער וואלט כלומרשט שטארק געוואלט לעבן אן אנשטענדיק פאמיליע-לעבן. דאס זענען געווען לעכצונגען פון וועלכע ער האט נישט געקענט זיך באפרייען כאטש ער איז גאר טיף געווען אריינגעזונקען אין תהום פון זינד.

ווען ווערלען האט זיך דערוואוסט, אז מאטילד נעמט אונטער שריט כדי זיך צו גטן, ווערט ער שרעקלעך אין כעס און באמבארדירט לעפעלטיע מיט בריוו און דראונגען. ער וועט קומען קיין פאריז — דראט ער — להרוג ולאבד. די אדוואקאטן וועט ער צעברעכן די ביינער וכדומה... און אפשר, זאגט ער, איז בעסער צו לאזן אלץ ווי עס גייט? וואס טראכט ער, לעפעלטיע? רעמבא און ווערלען באזעצן זיך דערווייל אין לאנדאן, האלאנד סטריט 34.

מיט זיין געוויינטלעכער ענערגיע נעמט זיך רעמבא לערנען ענגליש און זוכט באציונגען צו סוחרים כדי מ'זאל אים אפשר שיקן אויף א מיסיע אין ווייטן מזרח. ווערלען לערנט אויך ענגליש און ביידע שרייבן פאעזיע.

רעמבא שרייבט זיינע פראזע-פאעמעס Illuminations, „דערלייכ-טונגען“, וואס זיינען נישט לייכט צו פארשטיין, סיידן מען דערקענט דעם גאנצן מענטשן.

פאל ווערלען

אין די סאלאנען וואס זיינען דעמאלט געווען אין דער מאדע און האבן געדינט ווי א פלאטפארמע פאר די יונגע וואס האבן געשטרעבט צו עפעס נייעס און האבן אליין נאך נישט געוויסט צו וואס... אין די דאזיקע סאלאנען איז ווערלען געווען בשעתו א חשובער גאסט. „ווי בלוי איז געווען דער הימל, ווי גרויס די האפענונג“, רופט ווערלען אויס מיט גאסטאליגע אן ערך צוואנציק יאר שפעטער. אויפן בלויזען הימל האט זיך אנגעהויבן ווייזן א כמארע. ווי געזאגט, האט ער אנגעהויבן טרינקען, א סך טרינקען, בעיקר אבסינט. אבער ווען ער האט חתונה געהאט מיט מאטילד מאטע, האט זי אים א יאר צייט דערפון אפגעהאלטן. בלויז איין יאר. שפעטער איז, ווי געזאגט, געקומען די ירידה.

*
*
*

ווערלען הויבט אן זיך צוגעוויינען צום געדאנק פון א לעגאלער שיידונג — און דאך האט מאטילדעס ווידערשטאנד אים נישט ווייניק פארדראסן.

דאס לעבן מיט רעמבא איז אויך נישט געווען אזוי לייכט. נאך א סצענע צווישן ביידע פריינד איז ווערלען אנטלאפן קיין אנטווערפן און פון דארט קיין בריסל.

די סצענע צווישן ווערלען און רעמבא אין לאנדאן איז פאר געקומען דעם 3טן יולי 1873. אויף מארגן איז ווערלען שוין געווען אין בריסל. אויף דער שיף האט ער נאך באוויזן אנצושרייבן א בריוו צו ארטורן (רעמבא):

„מיין פריינד,

„איך ווייס נישט צי דו וועסט נאך זיין אין לאנדאן ווען די דאזיקע שורות וועלן דיר דערגרייכן. איך האלט פון דעסטוועגן, אז איר דארף דיר זאגן, אז, אין תוך גענומען, דארפסטו פארשטיין, אז

איך האָב אַבסאַלוט געמוזט אַוועקפאַרן, אַז דאָס דאַזיקע לעבן פּול מיט געוואַלטיקע סצענעס אָן אַ שום מאַטיוו, פאַרורזאַכט בלוז דורך דיין פאַנטאַזיע, איז פאַר מיר נישט געווען מער איבערצוו-טראַגן.

„נאַר ווייל איך האָב דיך שרעקלעך ליב געהאַט (Honni soit qui mal y pense ! זאָל דער זיך שעמען ווער ס'דענקט וועגן דעם שלעכט !), ווייל איך דיר אויך באַשטעטיקן, אַז אויב פון אַצינד אין דריי טעג אַרום וועל איך זיך נישט צונויפקומען צוריק מיט מיין פּרוי אין פּולקאַמענע באַדינגונגען, וועל איך זיך דערשיסן. דריי טעג אין האַטעל, אַ "rivolvita" - דאָס קאַסט טייַער; פון דאַנען נעמט זיך מיין קמצינות פון נישט לאַנג. דו וואַלסט מיר געדאַרפט מוחל זיין“.

רעמבאַ איז פאַרבליבן אָן אַ גראַשן אין לאַנדאַן און האַט זיך דערווייל פאַרנומען מיט אויספאַרקויפן ווערלענס קליידער. דער לעצטער טער האַט געסטראַשעט זיין פּרוי, אַז ער וועט באַגיין זעלבסטמאָרד, אויב זי וועט צו אים נישט צוריקקומען און האַט צו דעם צוועק געקויפט אַ רעוואַלווער אין בריסל, וווּ ער האַט געטראַפן זיין מוטער, אַבער נישט מאַטילדען. ער האַט פאַרבראַכט די נאַכט אין אַרגיעס און אין טרינקען. צומאַרגנס איז געקומען די רעאַקציע און ער האַט געשריבן צו רעמבאַ ער זאָל קומען. דעם 10-טן יולי איז רעמבאַ אַנגעקומען, ער איז געקומען ווייל ווערלען האַט אים גערופן. ער איז אַבער געקומען זיך געזעגענען און קריגן געלט אויף הוצאות. עס איז אַלץ פאַרענדיקט, פילט ער, און ער מאַנט עקשנותדיק געלט, בעת ווערלען קוקט אויף זיין פאַרטנער וואָס האַט געבראַכט אויף אים אַזוי פיל אומגליק. ווערלען בעט זיך ביים יונגן פויער. געוויס וועט ער קריגן געלט, - זאָגט ער - אַבער זאָלן זיי זיך לכול הפחות צעשיידן ווי פריינד. מיט

פאל ווערלען

בלויז איין יאר צוריק זיינען זיי ביידע געווען אין זיבעטן הימל, פארוואס קענען זיי זיך איצט נישט דורכריידן בשלום וועגן דעם גאנצן ענין ?

זיי קערן זיך צוריק אין האטעל און ווערלען הויבט ווידער אן איינטענהען מיט אים. רעמבאָ שטייט ביי דער טיר און מאַנט געלט. און פלוצעם ציט ווערלען אַרויס זיין רעוואָלווער און שיסט אויס צוויי מאַל. ער טרעפט רעמבאָ און לינקן אַרעם. ער פאַלט באַלד אַריין אין אַ פאַראַקסיוז פון חרטה, פאַלט זיין קרבן צו די פיס. די מוטער פרוווט פאַרבאַנדאַזשירן די בלוטנדיקע האַנט. זי שטופט רעמבאָ אַריין געלט אין קעשענע און בעט אים ער זאָל גיין. ווערלען באַשטייט דערויף אים צו באַגלייטן צו דער באַן. אויפן וועג צעפלאַמט זיך ווידער דער ויכוח און ווען ווערלען לייגט אַריין די האַנט אין קעשענע מיטן געלאַדענעם רעוואָלווער, דערזעט רעמבאָ צוויי זשאַנדאַרמען. בעת ווערלען פאַכעט מיטן רעוואָלווער, ווערן זיי ביידע אַרעסטירט.

אַזוי פאַרענדיקט זיך דער „סעזאָן אין גהינום“ פאַר רעמבאָ. אַבער נאָך לאַנג נישט פאַר ווערלענען. ער ווערט אַרעסטירט און ווערט באַהאַנדלט ווי אַ געוויינלעכער פאַרבּרעכער. נאָר אַ דאַנק אַ ברייול פון וויקטאָר הוגאָ און די באַמיונגען פון זיין מוטער ווערן לויזער די קייטן אין דער תּפּיסה. ער באַקומט אַ באַזונדער צימער. עס ווערט אים דערלויבט אַ האַלבע שעה צו גיין שפּאַצירן אַליין אין הויף און מיר וועלן זען, אַז אַפּילו די אַרעסטאַנטן-דיסציפּלין האַט געהאַלפּן צו ווערלענס שאַפּערישן דראַנג. אויך די תּפּיסה איז אַן אַביעקט צו זינגען אַדער צו וויינען...

הגם רעמבאָ האַט געפרוּווט רעדוצירן דעם גאַנצן ענין צו אַ נאַרישן ויכוח, האַט זיך אַבער די בריסעלער פּאַליציי אַרויסגעוויזן שטרענג, ספּעציעל נאָך דעם עדות-זאַגן פון ווערלענס שווער, אַז

זיין איידעם האָט עפעס געהאַט צו טאָן מיט דער קאַמונע. הקיצור, פּאַל ווערלען איז באַשטראַפט געוואָרן מיט צוויי און אַ האַלב יאָר תּפּיסה אין איינצלאַרעסט און 200 פּראַנק שטראַף מזומן. ער ווערט אין גאַנצן צוזאַמענגעבראַכן פון שרעק און פון שטוינען. פון דער תּפּיסה אין בריסל ווערט ער אַריבערגעפּירט אין אַן אַנדערער, קיין מאַנס.

אַרעסטירט געוואָרן איז ווערלען פאַר זיין רעוואָלווער-שאַס אויף רעמבאַ דעם 10-טן יולי 1873.

פאַר דער צייט פון זיין זיצן אין תּפּיסה אין בעלגיע דערשיינען אין פּראַנקרייך זיינע *Romances sans Paroles* (ראַמאַנסן אָן ווער-טער). דעם 24-טן אַפּריל באַשליסט דאָס געריכט פון דער סען ד.ה. פון פאַריז די שיידונג (נאָך נישט דעם ענדגילטיקן גט) צווישן ווער-לענען און זיין פּרוי מאַטילד, איבערגעבנדיק דער לעצטער די אויפ-זיכט איבער זייער קינד.

ווערלען פאַרבלייבט אין תּפּיסה קוים 18 חדשים, ביזן 16-טן יאַנואַר 1875.

ער קלאַגט זיך, זיצנדיק הינטער די אייזערנע קראַטעס פון דער תּפּיסה אין מאַנס. ער האָט אויף זיך אַליין רחמנות און דער רחמנות ווערט געזאַנג.

אין תּפּיסה איז אויך דאָ צייט חרטה צו האַבן און ער דאַרף האַבן אַן אַנשפּאַר, אַ שטיצע. וווּ קען ער זי געפינען, אויב נישט אין דער אמונה, אין דער קאַטוילישער מחנה? אַזוי זעען מיר פּאַל ווערלענען ווי ער איז זיך מתוודה אין זיין לידער-ציקל *Sagesse* וואָס מיינט „חכמה“.

דאָס איז די שענסטע און אַריגינעלסטע פון אַלע ווערלענס לידער-זאַמלונגען. שאַרל מאַריס האָט געזאַגט, אַז *Sagesse* איז דאָס

פאל ווער לען

בעסטע בוך לידער נאך Les Fleurs du Mal (די בלומען פון בייז) פון שאַרל באַדלער, דאָס דאָזיקע בוך לידער באַנייט אַ ליטעראַרישן זשאַנער וואָס איז שוין פאַרגעסן געווען הונדערטער יאָרן; דערמיט איז ווערלען מחייה מתים די רעליגיעזע דיכטונג (אין העכערן פּאַע-טישן זינען פון וואַרט), וועלכע איז פאַרשטומט געווען זינט דער עפאָכע פונעם רענעסאַנס.

אַט וואָס דער מחבר שרייבט אין זיין פאַרוואַרט צו דער ערש-

טער אויפלאַגע פון Sageesse :

„דער מחבר פון דעם בוך האָט נישט תמיד געטראַכט אַזוי ווי היינט. ער האָט לאַנג געבלאַנדזשעט אין דער היינצייטיקער פאַרדאַרבנקייט, צוטראַגנדיק איר זיין טייל זינד און אומוויסן. פאַר דער צייט האָט אים אַ ביז גאַר פאַרדינטער צער מתרה געווען און גאַט האָט אים געטאַן די גנאַד ער זאָל פאַרשטיין די וואַ-רענונג. ער איז אַנידערגעפאַלן פאַרן אַלטאַר אַ לאַנגע צייט אַן אומפאַרשטאַנענער, ער פאַרגעטערט די אַלגוטסקייט און רופט צו הילף די אַלמעכטיקייט ווי אַן אונטערטעניקער זון פון דער קירך, וועלכער האָט די קלענסטע פאַרדינסטן אָבער איז פול מיט גוטן ווילן.

„דאָס געפיל פון זיין שוואַכקייט און דער אַנדענק פון זיינע ירי-דות האָבן אים באַגלייט ביים אויספאַרטיקן דאָס דאָזיקע ווערק וואָס איז זיין ערשטער עפנטלעכער אַקט פון גלויבן זינט אַ לאַנגן ליטעראַרישן שווייגן. ער האַפט אַז מ'וועט דאָ נישט געפינען קיין שום זאך וואָס איז קעגן דעם רחמים, וואָס דער מחבר, איצט שוין אַ קריסט, איז שולדיק די זינדיקע וועמעס מיאוסע זינד ער איז אַמאָל און כמעט לעצטנס אַליין באַגאַנגען.“

דאָס בוך האָט דער מחבר אַרויסגעגעבן פאַר זיין אייגן געלט

(600 פראנק) אין קאטוילישן פארלאג Victor Palmé אין פאריז אין אקטאבער 1880. עס איז אבער נישט פארשפרייט געווארן און גע- בליבן ליגן אין די קעלער פון פארלאג. ערשט אין 1889 – גאנצע ניין יאר שפעטער – איז דאס בוך ארויס אין אַ פאָרגרעסערטע אויפ- לאַגע אין פארלאג Vanier, וועלכע איז געווארן ווערלענס אייגנט- לעכער פארלעגער.

דאָס בוך איז איינגעטיילט אין דריי טיילן. דער ערשטער טייל אַנטהאַלט די לידער אין וועלכע דעם דיכטערס נייע רעליגיעזע מיני- נונגען האָבן געפונען זייער פולן און קלאַרן אויסדרוק. דער צווייטער טייל באַשטייט פון פיר הימנען וואָס זענען דירעקט געווענדט צום פאָטער אין הימל, צו קריסטוסן דעם באַפרייער און צו דער הייליקער מוטער. צווישן די דאָזיקע הימנען איז פאָראַן אַן אויסגעצייכנטער מיסטישער דיאַלאָג – אין דער פאַרם פון אַ ריי פייע סאַנעטן – צווישן גאָט און דעם זינדיקן. דער דריטער טייל אַנטהאַלט לידער וועלכע זענען, זעט אויס, געשריבן געוואָרן נאָך אידער ס'איז ביי ווערלענען פאָרגעקומען די טיפע רעליגיעזע ענדערונג, די קאָטוילי- שע, די שטימונג אַבער וואָס הערשט אין זיי איז מיט איר „מרה- שחורה“ ניגון זייער נאָענט צום פסיכישן מצב פון דיכטער. אַט זענען עטלעכע פון די שענסטע און כאַראַקטעריסטישסטע לידער פון דעם לידער-ציקל חכמה (Sagesse):

גיי רואיק דיין וועג

VA TON CHEMIN

גיי רואיק דיין וועג און זיי זיך נישט מצער
גלייך איז דער שליאך, דו דארפטט בלויז שטייגן
און מיטטראגן מיט זיך דעם אוצר, דעם איינציקן וואָס גילט
און דעם כלי-זיין וואָס וועט דיך קענען שיצן,
דאָס תמימות פונעם גייסט און גאָט וואָס דיך באַהיט.

בפרט די האַפענונג, זי דאָרף מען היטן,
וואָס איז דען שוין אַ ביסל נאָכט און לייך ?
דער וועג איז גוט און דער טויט ביים סוף,
דער עיקר היט די האַפענונג, ווייל דאָרטן אויבן
דער טויט אַ בעט דיר גרייט פון פרייד.

און זיי ליב מיט דער גאַנצער ליבשאַפט,
דאָס לעבן איז מיאוס, און דאָך איז עס דיין שוועסטער.
קריך אַרויף צום ברעג און זינג אפילו
אויף אַפצושטויסן די אַפגעהיטקייט וואָס איז בייז
און וואָס מסוגל איז דיין גלויבן שטעלן אין נסיון.

מלכה לאקער

זיי איינפאך ווי אַ קינד וואָס קריכט אַרויף צום ברעג
תמימותדיק ווי אַ זינדיקער וואָס האַסט די זינד,
זינג און זיי אפילו פריילעך,
כדי זאָלסט בייקומען דעם אומעט וואָס דער שונא
קען שיקן דיר, זאָלסט איינשלאָפן אין וועג.

לאַך פון דער אַלטער פאַסטקע און פון אַלטן פאַרפירער,
ווייל אויף די הייכן דאָ איז שוין פאַראַן דער פרידן,
וואָס לייכט דורך די פאַנפאַרן פון גדולה.

שטייג, באַגליקט, דורך ווייסער און דורך שוואַרצער נאַכט.
און שוין איבער דיר ציט אויס מיט אַ ציטער
דער מלאַך, דער היטער,
די פליגלען פון פרייד און נצחון.

גרויסער גאָט

O MON DIEU

גרויסער גאָט, דו האָסט מיט ליבשאַפט מיך געבענטשט,
אין מיין האַרץ דיין ברכה ציטערט,
אַ, גאָט, דו האָסט מיט ליבשאַפט מיך געבענטשט.

מיין גאָט, דיין פחד האָט געטראָפן מיך
און ס'האָט דיין גלאַריע זיך באַזעצט אין מיר,
אַ, מיין גאָט, דיין פחד האָט געטראָפן מיך.

מיין גאָט, איך האָב געוואָלט אַז אַלץ איז הבל
און ס'האָט דיין גלאַריע זיך באַזעצט אין מיר,
אַ, מיין גאָט, איך האָב געוואָלט אַז אַלץ איז הבל.

טונק איין מיין נשמה אין די כוואַליעס פון דיין וויין,
באַגרינד מיין לעבן מיטן ברויט פון דיין טיש,
טונק איין מיין נשמה אין די כוואַליעס פון דיין וויין.

אַט איז מיין בלוט וואָס איך האָב נישט פאַרגאַסן,
אַט איז מיין גוף אומווערדיק פון לידן,
אַט איז מיין בלוט וואָס איך האָב נישט פאַרגאַסן.

מלכה לאקער

אַט איז מיין שטערן וואָס האָט געקענט נאָר רויט ווערן
און זיין אַ פּוס־בענקעלע פאַר דייע הערלעכע פּיס,
אַט איז מיין שטערן וואָס האָט געקענט נאָר רויט ווערן.

אַט זיינען מיינע הענט וואָס האָבן נישט געאַרבעט
פאַר די הייסע קוילן און זעלטענע בשמים,
אַט זיינען מיינע הענט וואָס האָבן נישט געאַרבעט.

אַט איז מיין האַרץ וואָס האָט געשלאָגן בלויז אומזיסט,
כדי צו אַנרירן די דערנער פון גאַלגאַטאַ,
אַט איז מיין האַרץ וואָס האָט געשלאָגן בלויז אומזיסט.

אַט זיינען מיינע פּיס, וואַנדערער פאַרשייטע,
וואָס וואַרטן אויפן רוף פון דיין גענאָד,
אַט זיינען מיינע פּיס, וואַנדערער פאַרשייטע.

אַט איז מיין קול, בייזער קלאַנג פון שקר,
אויף אויסצודריקן תשובה און חרטה,
אַט איז מיין קול, בייזער קלאַנג פון שקר.

אַט זיינען מיינע אויגן וואָס לייכטן פון טעותים,
כדי פאַרלאַשן ווערן אין טרערן פון דער תפילה,
אַט זיינען מיינע אויגן, וואָס לייכטן פון טעותים.

פאל ווערלען

נאַר ליידער, גאַט פון קרבן און מחילה,
טיף איז פון מיין אומדאַנקבאַרקייט דער ברונעם,
נאַר ליידער, גאַט פון קרבן און מחילה.

גאַט פון שרעק און גאַט פון קדושה,
כ'באַדויער פון מיין חטא דעם שוואַרצן אַפּגרונט,
גאַט פון שרעק און גאַט פון קדושה.

דו גאַט פון שלום, פון פרייד און פון גליק,
אַלע מיינע שרעקן, אַלע מיינע אומוויסנס,
דו גאַט פון שלום, פון פרייד און פון גליק.

דו קענסט דאָס אַלץ, דאָס אַלץ
און ווייסט אַז איך בין אַרעמער פון אַלע,
דו קענסט דאָס אַלץ, דאָס אַלץ.

נאַר וואָס כ'פאַרמאַג, מיין גאַט, דאָס גיב איך דיר.

מיין האַר, כ'האַב מורא
SEIGNEUR, J'AI PEUR

מיין האַר, כ'האַב מורא, מיין נשמה אין מיר ציטערט,
איך זע, איך פיל, מען מוז זיין דיין.
אַבער ווי אַזוי, מיין גאַט, אין גאַנצן דיר געהערן,
אַ, דו גערעכטיקייט, פאַר וועלכער ס'ציטערן גערעכטע.

יאַ ווי אַזוי ? ווייל ס'נעמט זיך שאַקלען די געוועלבונג
וואו ס'האַט מיין האַרץ אַ קבר זיך געגראָבן
און כ'פיל ווי ס'פאַלט אויף מיר דער פירמאַמענט
און כ'פרעג : וואו איז דער וועג פון דיר צו מיר ?

גיב מיר דיין האַנט, כ'זאַל קענען אויפהויבן
מיין גוף דעם איינגעבויענעם און אויך מיין קראַנקן גייסט.
אַבער דעם קוש דעם הימלישן צו קריגן,

צי איז עס מעגלעך ? געפינען אין דיין טראַכט אַ מאָל,
אין דיין האַרצן וואָס איז מיינס געווען,
דאָס אַרט וואו ס'האַט גערוט דער קאַפּ פון אַפּאַסטאַל ?

אַ גרויסער שוואַרצער שלאָף
UN GRAND SOMMEIL NOIR

אַ גרויסער שוואַרצער שלאָף
אויף מיין לעבן פאַלט:
שלאָף, יעדער רוף,
יעדע האַפענונג, שלאָף.

גאַרנישט זע איך מער,
מיין זכרון איך פאַרליר
פון ביז און פון גוטס.
ווי טרויעריק ס'איז מיר.

איך בין אַ וויג
וואָס אַ האַנט וויגט איין.
אין אַ גרוב איך ליג.
ס'איז שטיל, אַ פיין.

דער הימל איבער דעכער
LE CIEL EST PAR-DESSUS LE TOIT

דער הימל איבער דעכער
אזוי שטיל, אזוי בלוי!
דער בוים וויגט זיין געבלעטער
געוואָשן פון טוי.

דעם גלאַק פונעם הימל,
פון אויבן מען זעט.
אויפן בוים זינגט אַ פויגל,
זינגט אויס זיין לייד.

ווי איינפאַך און ווי שטיל
איז ס'לעבן דאָ מיין גאַט, מיין גאַט.
דאָס שלוהדיקע זשומען
עס קומט פון דער שטאַט.

דו וויינסט אָן אַ שיעור,
וואָס איז מיט דיר געוואָרן?
זאָג, וואָס האַסטו דען געטאָן, אַ דו,
מיט דיינע יונגע יארן?

פאל ווערלען

„זשעני איז נישט מכפר אויף אוממאָראַלישקייט, אָבער אוממאָראַל־
לישקייט פאַרקלענערט נישט דעם זשעני“, זאָגט פּראָנסאָ פּאַרשע.
דאָס זיינען צוויי פאַרשידענע שטחים. דאָס צוזאַמענטרעפן, דאָס
געוויינטלעכע צוזאַמענטלעבן פונעם סובלימען מיטן נידעריקן אין
דעם זעלבן מענטשן איז אַ טעמע וואָס איז אומאויסשעפלעך, וואָס
גייט אַריבער די ראַמען פון אַ געוויינטלעכער ליטעראַרישער שטודיע.
און אין דעם פרט איז ווערלען אַ דערשטוינענדיקער משל און אַ
רעטעניש.

***

ווערלען איז זיך מודה ערגעץ־ווו, אַז זיין זינלעכקייט האָט זיך
אַנגעהויבן שוין אין עלטער פון 12-13 יאָר, אָבער שוין אין די
יינגסטע יאָרן אינטערעסירט ער זיך פאַר אַלעמען מיט פּאַעזיע, ער
שרייבט, פאַראַדירט. אָבער ער מאַכט זיין באַקאַלאַרעאַט (מאַטורע־
עקזאַמען) אין צייט.

ווערלען שטאַמט פון אַ חשובער משפּחה און ווערט אומעטום
אויפגענומען מיט כבוד. ער איז תמיד באַהאַונט אין דער ליטעראַטור.
מען קען זאָגן, אַז ער האָט באמת געהאַט אַ זוניקע יוגנט. אָבער ער
הויבט אויך אַן פּריציפּטיק צו טרינקען. נישט, חלילה, צוליב וועלכע־
עס־איז צרות. ער האָט גענוג פּרי באַקומען אַ פּאַסטן אין האַטעל דע
וויל (שטאַט־פּאַרוואַלטונג) אין 9־טן אַראַנדיסמאן אין קאַנטאַר פון
בודזשעטן און חשבונות. די גאַנצע צייט וואָרט ער אויף 5 אַ זייגער
כדי צו טרינקען דעם אַפּעריטיף, וואָס איז בדרך כלל געווען אַבסינט.
ווערלען איז נישט געווען דער איינציקער וואָס איז געווען פּאַרקויפּט
צו דעם דאָזיקן נאַרקאַטיק. לויט פּראָנסאָ פּאַרשע, שאַרל קראַס,
וויליע דע ליל אַדאַן, זשעראַר דע נערוואַל — איז ער אָבער געווען
אַפּהענגיק פון דעם נאַרקאַטיק זיין גאַנץ לעבן.

אין יאר 1865 פארעפנטלעכט ער אַ קריטישע שטודיע איבער פאָעזיע אין דער צייטשריפט L'Art (די קונסט). ער אַטאַקירט באַרבע דאָרווילי, וועלכער האָט נישט געהאַלטן פון ראַמאַנטישער פּאָעזיע און האָט אַנגערופן וויקטאָר הוגאָ, „אַ גרויסער, ליידיקער שטערן“.

ווערלען נעמט זיך אָן פאַרן „זיידן“, וואָס איז בשעתו געווען The grand old man. עס איז מאַדנע, אַז כמעט אין אונדזערע טעג האָט עמעצער געפרעגט אַנדערע זשידן ווער ס'איז דער גרעסטער פּראַג-צויזישער פּאָעט, און זשיד זאָל האָבן געענטפערט: „וויקטאָר הוגאָ, צום באַדויערן“. הוגאָ האָט זיך, אגב, נישט גענויטיקט אין דער דאָזיקער פעסטשטעלונג.

ווערלען האָט פאַרלוירן זיין פּאָטער, דעם איינציקן מענטשן וואָס האָט געהאַט אַ געוויסע אויטאָריטעט איבער דעם פּראַבלעמעאַטישן ווין. צו זיין אָן קיין שום השגחה איז, ווי מיר וועלן זען, געווען זייער געפערלעך פאַר ווערלענען.

**

מיר זעען פון דעסטוועגן, אַז פאַל ווערלען האָט דערגרייכט די גאולה פון פילן זיך פריי... אויסגעלייזט פון יעדער זינד, פון יעדער פאַראַנטוואָרטלעכקייט. די קירך האָט ברייטע פלייצעס. אַלץ נעמט זי אויף זיך. לעפעלטיע איז געווען סקעפטיש וועגן דער נייער מעטאָ-מאַרפּאָזע, ער האָט געטראַכט: אַט דאָס איז אַ נייע טעמע פאַר געזאַנג, פאַר שירה. און מיר ווייסן, אַז ווערלען האָט זיך דערמיט גענוצט. זיין גאַנצער ציקל Sagesse איז אַ מין וידוי, אַ מין שטרעבן זיך אין גאַנצן אַוועקצוגעבן, אין גאַנצן אויסצוגיין אין גלויבן, אין חרטה.

פאל ווערלען

די תפיסה־דיסציפלין האָט ער ערלעך אויסגעהאַלטן און ער ווערט דעריבער פריער באַפרייט. זיין ערשטער געדאַנק, ווען ער איז באַפרייט געוואָרן, איז געווען – אַרטור רעמבאַ. ער האָט געהאַפּט, לויט מאַרסעל קולאַן, אַז רעמבאַ וועט צו אים צוריקקומען. מיר זעען ווי ווייניק ער האָט פאַרשטאַנען דעם יונגן רעבעל, ווי ווייט ער האָט ווידער נאַכגעפאַלגט זיין ווונטש־טרומ, זיין אייגענעם באַגער. ער האָט זיך פירגענומען צו איבערצייגן רעמבאַ אינעם חסד פון קאַטויל־ליציזם און אין דער ריינקייט און שיינקייט פון זייערע באַציונגען, אין די ווונדערלעכע איבערלעבונגען, וואָס זיי וועלן האָבן אונטערן שוץ פון גלויבן, און זיי וועלן זיין אַפּגעהיט פון אַלץ וואָס זעט אויס ווי זינד און סאַדאַמיע.

אין דער תפיסה אין מאַנס אַנטדעקט ווערלען דעם קאַטויליציזם. ער בויטיקט זיך אין טרייסט און דערפילט די גרויסע מעלה פון דער קאַטוילישער אמונה, איר גרייטקייט אויפצונעמען די פאַרלוירענע שאַף, צו טרייסטן די פאַרמישפטע, אויסצוהערן זייער ווייגעשריי. נישט נאָר וואָס די קירכע דערנענטערט די זינדיקע, זי נעמט אויך אַראָפּ פון זיי די שווערע לאַסט פון חטא און גיט זיי די געלעגנהייט זיך צו פאַרטיפן אין קאַטוילישן מיסטיציזם.

לויט אַט דעם וידוי, אינגאַנצן לויטן קאַטוילישן גוסת, זעען מיר ווי ווערלען האָט דעם דאָזיקן צושטאַנד זיינעם אויסגענוצט פאַר זיין מוזע. און דאָך האָט ער מורא ווי אַזוי וועט ער ווידער אויפבויען זיין צעשלאַגן לעבן. „טרויעריקער גוף—זיפצט ער—ווי שוואַך און ווי געשטראַפט. ס'איז זייער שווער זיך צו האַלטן אין אַן אומענדלעכער מאַנאַטאַניע, וואָס גייט אַדורך דעם גרויסן רעגיימענט פון טעג...“

**
**

דער שונא איז די לאנגווייליקייט.

ער שרייבט זיך איבער די גאנצע צייט מיט לעפעלטיע וועגן ארויסגעבן זיין לידער-זאמלונג Romances sans Paroles (ראמאנסן אן ווערטער) און אזוי ווי קיין שום פארלאג וויל נישט הערן דער-פון, גיט זי דער געטרייער לעפעלטיע ארויס אין 1874 אויף אייגענע הוצאות. קאפיעס ווערן געשיקט צו פארשידענע ליטערארישע פער-זענלעכקייטן און צו Mr. Swinburne אין לאנדאן. פאר מאטילדען האט ווערלען נישט געוואגט צו פארלאנגען א בוך. די ערשטע אויפ-לאגע איז דורכגעגאנגען אן קיין שום אפרוף. אבער די צווייטע, אין יאר 1887, האט ארויסגערופן א סענסאציע.

אט איז איינס פון די שענסטע און באקאנטסטע לידער פון די ראמאנסן אן ווערטער:

פאל ווערלען

ס'וויינט אין מיין האַרץ

IL PLEURE DANS MON COEUR

Il pleut doucement sur la ville

Arthur Rimbaud

ס'וויינט אין מיין האַרץ
און ס'רעגנט אין שטאָט.
וואָס מיינט דען דאָס ליידין
וואָס דרינגט אין מיין האַרץ ?

זיסער רויש פון רעגן
אויף דער ערד, אויפן דאַך,
דאָס האַרץ אַזוי באַנג
ווי פון רעגן-געזאַנג !

ס'רעגנט אָן אויפהער
און אָן אַ פאַרוואָס
און דאָס האַרץ איז צעבראַכן
און טרויער אָן באַשייד.

ווי שווער איז מיין פיין
נישט צו וויסן און ליידין
אָן ליבע, אָן שנאה
מיין האַרץ איז פול פיין !

אין לאטיינישן קווארטאל ווערט ווערלען ענדלעך אנטדעקט. ער האט א שטענדיקע ליטערארישע באשעפטיקונג, א חברה יונגע בא-וונדערער, וואס טרינקען מיט התלהבות יעדעם ווארט, וואס גייט ארויס פון זיין מויל.

די תפיסה אין מאַנס איז הינטער אים. צוליב זיין גוטן אויפפירן זיך, איז ווערלען באפרייט פאַר דער צייט. אָבער וואָס טוט מען מיט דער דאָזיקער פרייהייט? די תפיסה אין מאַנס האָט געבראַכט ווערלע-נען צו דער קאַטוילישער קירכע. און גלייכצייטיק, וואָס מער זיין לעבן ווערט צעשוּיבערט, אַלץ מער בענקט זיך אים נאָך רעמבאַ לגבי וועלכן עס גלוסט זיך אים אַרויסצוווייזן זיין „מעגלעכקייט“. אַלע מיטלען צו אים צו דערגרייכן זענען פאַר אים גוט, אַריינגערעכנט דאָס אויסנוצן דעם פרעסטיזש פון וועלכן ער מיינט צו געניסן אין די אויגן פון אַרטורן צוליב זיין איבערגיין צום קאַטויליציזם אין דער תפיסה.

★

דער איינציקער, וואָס האָט געקענט רעמבאַס אַדרעס, איז געווען ערנעסט דעלאַהיי און ווערלען באַמבאַרדירט רעמבאַ, דורך דער פאַר-מיטלונג פון דעלאַהיי, מיט אומצאָליקע בריוו. ער דערציילט אים וועגן דער ישועה מיט זיין איבערגאַנג צום גאַטויליציזם, ער דער-ציילט אים וועגן דעם כוח פון „הייליקן האַרץ“ און בעט זיך ביי אים ער זאל נאָכטאָן זיין ביישפּיל און גיין אויף דעם זעלבן וועג, וואָס פירט צו געזונטהייט און צו רו. „לאַמיר ביידע זיך ליבן מיטן כוח פון יעזוסן!“ – שלאָגט ער אים פאַר און פאַרמאַטערט דעלאַהיי מיט בריוו, ער זאל אים געבן רעמבאַס אַדרעס. מיט רעמבאַס הסכמה קריגט ווערלען דעם אַדרעס. ער וואָרט נישט קיין סך און פאַרט

פאל ווערלען

גלייך קיין שטוטגארט, ווו רעמבאָ האָט זיך געפונען. ווערלען הויבט תיכף אָן צו פרעדיקן און דער ויכוח דויערט אַ גאַנצן טאָג און ווען רעמבאָס געדולד פלאַצט, גיט ער גוטע קלעפּ דעם אַרעמען בעל-תשובה, לאַזט אים ליגן אַ צעבלוטיקטן אויפן ברעג פון טייך נעקאַר און קערט זיך אַליין צוריק קיין שטוטגארט.

אַט איז איינער פון די שיינע שפּאַצירן וואָס ווערלען האָט וועגן זיי געהלומט. ווערלען טראַכט וועגן אַריינגיין אין אַ קלויסטער. אָבער דאָס טוט זיך נישט אַזוי גיך ווי עס רעדט זיך – מען פרעגט קשיות, מען בעט דעם אַדרעס. אַ פשוטער, פּראַקטישער צוגאַנג. ווו איז אַהינגעקומען דער טיפּער מיסטיציזם וואָס ער האָט געפילט אין דער תּפּיסה אין מאַנס? ער אַנטלויפט קיין פּאַריז.

מיר האַלטן ביים יאָר 1875. ווערלען האָט בלוז איין אַדער צוויי מאָל געזען זיין קינד, זיין פרוי קיין מאָל נישט מער. דער פרוו זיך ווידער אַריינצולאָזן מיט רעמבאָ האָט זיך, ווי מיר ווייסן, אויך נישט איינגעגעבן. ווערלען האָט פאַרשווענדט דאָס פאַרמעגן פון זיין מוטער. זי קאַן זיך פשוט נישט דערלויבן אים ווייטער אויסצו-האַלטן און ער גיט אַ מודעה אין דער ענגלישער פרעסע; ער נעמט זיך אונטער צו געבן פּראַנצויזישע לעקציעס. און אויב ער קען קריגן אַ דאָך איבערן קאַפּ, וואַלט ער געווען צופּרידן. ער באַקומט אַ פּאַ-זיטיוון ענטפּער. אין דער ענגלישער פּראַווינץ-שטאַט סטיקניי איז געווען אַ שולע וואָס זיין פאַרשטייער, אַנדריו, איז מסכים אויפצו-נעמען דעם פּראַנצויזישן פּאַעט, ער זאָל לערנען מיט זיינע תּלמידים פּראַנצויזיש. ווערלען איז אַזוי אַרום ווידער אין ענגלאַנד, אָבער נישט אין לאַנדאָן, וואָס איז פאַר אים פול מיט ביטערע זכּרונות.

„ס'איז באמת טרויעריק, ס'האָט זיך פאַרענדיקט שלעכט. מען טאָר נישט זיין געטראַפּן ביז מען ברעכט זיך איין אין גאַנצן. און

ס'איז באמת צו פיל. טויט פאר דער טרויעריקער חיה, וואס זעט פליסן
איר בלוט אונטערן פארנעפלטן בליק".

לאַנדאָן רויכערט און שרייט

סאַראַ פּאַלק פּון דער ביבל

דער גאַז פּלאַמט און שרייט אין רויטע שילדן

ווי אַ סענאַט פּון ווייבער אַלטע

וואָס שרומפּן איין, אַ שרעק, אַ ווילדער.

סוף כל סוף געפינט ווערלען, ווי מיר זעען, אַרבעט אין סטיקניי.

ער בלייבט דאָרט איבער אַנדערטהאַלב יאָר. אין 1876 פּאַרלאָזט ער

ענגלאַנד און קומט צוריק קיין פּראַנקרייך. זיין מוטער האָט זיך באַ-

זעצט אין אַראָס, אויסמעבלירט איר דירה גוט בירגערלעך. דעלאַהיי,

וואָס געפינט זיך גראַד דעמאָלט ביי איר אויף אַ באַזוך, קוקט איבער

דעם אַלבוּם מיט פּאַטאַגראַפיעס און שטעלט זיך אָפּ ביי אַ בילד פון

אַ יונג מיידל. „דאָס איז זי“, רופט ווערלען אויס מיט כעס; דאָס

איז געווען זיין פרוי מאַטילד.

ער גיט ווידער אַנאַנסן צו זוכן אַרבעט. ער קריגט אַ שטעלע אין

לימינגטאָן, פּאַרלאָזט זי באַלד און פאַרט אַוועק קיין באַרנמאָוט און

פון דאָרט ווידער אַמאַל קיין פאַריז.

עס איז אפילו פריקער נאַכצוגיין די פאַרוואַגלטע וועגן פון אַזאַ

צעשפּאַלטענער בריאה וואָס האָט געהייסן פּאַל ווערלען.

די מאַטיוון פון אַט די וואַגלענישן און דער צעשפּאַלטנקייט

קומען שוין צום אויסדרוק אין זיין יוגנט-ווערק *Poèmes saturniens*

(סאַטורנישע פּאַעמעס), וואָס זענען דערשיינען אין יאָר 1866 בעת

דער דיכטער איז אַלט געווען קוים 22 יאָר.

אַט זענען צוויי פון די כאַראַקטעריסטישסטע לידער פון דער

דאָזיקער זאַמלונג:

די אַנגסט
L'ANGOISSE

נאַטור, עס רירן מיך נישט מער די נערנדיקע פעלדער דיינע,
נישט דאָס ווידערקול פון סיצייליאַנער פּאַסטאָראַלן,
נישט די פּראַכט פון זונען-אויפגענג
און נישט די ווייטיקלעכע יומטובדיקייט פון די שקיעה'ס.

איך לאָך זיך אויס פון קונסט, פון מענטש און פון געזאַנג,
פון פּערזן, טעמפלען גריכישע, פון טורעמס אין ספּיראַלן,
וואָס ס'שטרעקן אויס אין הימל ליידיקן די קאַטעדראַלן
און כ'זע מיט גלייכן בליק די גוטע און די בייזע.

כ'גלויב נישט אין גאָט, כ'זאָג אָפּ און לייקן יעטוועדע מחשבה
און וואָס שייך דער אַלטער שפּעטערין, דער ליבע,
איז בעסער רעדט מיר נישט פון איר.

צו לעבן בין איך מיד, ווייל מורא כ'האַב צו שטאַרבן,
עלנט ווי אַ שטיין, אַ שפּילצייג פונעם אַפּגוס און פון צוגוס,
גרייט זיך מיין נשמה צו צום מוראדיקן שיפּבראָך.

NEVERMORE

קום, אַרעם האַרץ, מיין אַלטער שותף צו די זינד,
באַניי און מאַל אויף ס'ניי אַלע דיינע טריומף-בויגנס,
צעצינד אַ טוכלען וויירעך אויף דיין אַלטאַר פון פאַלשן גאַלד.
פאַרזיי מיט בלומען די ברעגעס פונעם תהום,
קום, מיין אַרעם האַרץ, קום, מיין אַלטער שותף צו די זינד.

פאַרצי צו גאַט דיין געזאַנג, אַ, דו פאַריינגטער זינגער,
צעשפּיל, אַ הייזעריקער אַרגל, דיינע פרעכטיקע „טע דעאומ"ס
פריציטייקער זקן, באַשמיר מיט שמינקע דיינע קנייטשן,
מיט טעפיכער ברוין-רויטע באַדעק זיך, געלע וואַנט,
פאַרצי צו גאַט דיין געזאַנג, דו פאַריינגטער זינגער.

קלינגט, איר גלעקעלעך, איר גלאַקן, קלינגט!
ווייל מיין חלום דער אוממעגלעכער מקוים איז געוואָרן
און כ'דריק אין מיינע אַרעמס דאָס גליק, אַט דעם באַפּליגלטן
וואַנדערער וואָס מיידט אויס די נאַנטקייט פונעם מענטשן.
קלינגט, איר גלעקעלעך, איר גלאַקן, קלינגט!

דאָס גליק געשפּאַנט האָט זייט ביי זייט מיט מיר,
די פאַטאַלקייט אַבער ווייס נישט פון קיין שטילשטאַנד:
דער וואַרעם איז אין פּרוכט, דער אויפוועק אינעם חלום
און די חרטה אין דער ליבע — אַזאַ איז דאָס געזעץ.
דאָס גליק האָט געוואַנדערט זייט ביי זייט מיט מיר.

ער איז ווידער אין פאריז, איינזאם פארלאזן. זיין פרוו צו גע-
 פינען א פארלעגער פאר זיינע דיכטונגען Sageesse, אנדערע צעוואר-
 פענע טעקסטן Parallèlement, Jadis et Naguère, און Amour האט
 זיך נישט איינגעגעבן. זיינע אמאליקע חברים האבן זיך שוין דורכגע-
 זעצט. ווערלען בלייבט אין דרויסן. עס גייט ארויס א לעצטע אויס-
 גאבע פון דער זאמלונג Parnasse Contemporain, אבער ווערלען
 געפינט זיך נישט אין דער אנטאלאגיע. עס איז טרויעריק צו וויסן,
 אז די דאזיקע נעגאטיווע באציונג מצד דער ליטערארישער עליטע אין
 פראנקרייך האט זיך גענומען פון א געוויסן סנאביוזם, ווייל ווערלענס
 לעבן איז נישט געווען אין איינקלאנג מיט די אנגענומענע קאנווענ-
 ציאנעלע נארמעס.

סוף כל סוף באווייזט זיך א שימער פון גליק. ערנעסט דעלאהיי,
 וואס איז בשעתו געווען א לערער אין א קאטוילישער שולע, האט גע-
 מוזט אויפגעבן די שטעלע. ווערלען האט זיך געווענדט צו דער דא-
 זיקער שולע און האט דעם פאסטן באקומען. דאס האט באטייט
 א צימער מיט קאמפארט, א מעגלעכקייט צו ארבעטן. אין די אונטן,
 ווען דער גאנצער קאלעזש איז געשלאפן, פלעגט ווערלען זיך צוריק-
 ציען אין זיין צימער און שרייבן. פאר די גלחים אין קאלעזש האט
 ער לכתחילה אויסגעזען א ביסל מאדנע. מיט דער צייט האבן זיי
 זיך דערנענטערט, די שול-אינטריגעס האבן אים גענומען אינטערע-
 סירן. ער האט געלערנט מיט די תלמידים ענגליש, לאטיין און גע-
 אגראפיע. דער קאטוילישער נעאפיט האט זיך געפרייט ווען ער האט
 געהערט אז דער ארציבישאף פון ריימס קומט אויף א באזוך. ער האט
 געבעטן ביי אים אן אוידיענץ און האט זי באקומען.

דאס מאל איז ווערלען געפארן אויף פעריען, צופרידן מיט זיך
 און מיט דער וועלט. אין פאריז באגעגנט ער שארל דע סיוורי, וועל-

כער וויל שרייבן אן אַפערע La Tentation de Saint Antoine און בעט ווערלענען צו שרייבן דעם טעקסט. און, ווי זיין שטייגער, האט ווערלען צוגעזאגט און גישט געהאלטן זיין צוזאג. ווערלען איז נישט געווען בכוח צו האַמעווען זיינע נטיות צו שכרות, צום אַבסינט. אין אויגוסט 1879 פילט ער זיך ווידער אומבאהאַלפן: ער איז פאַרפלאַג-טערט אין טייוולאַנישע תאוות. דאָס מאָל פאַרליבט ער זיך אין אַ פויעריס-יינגל, אַ תלמיד פון קאַלעזש מיטן נאָמען ליסיען לעטינאָ, וואָס איז אַלט 17 יאָר. "איך האָב געקענט", זאָגט ער, "דאָס דאָזיקע קינד וואָס איז געווען אַ פרומער תלמיד דאָרט וווּ איך בין געווען פראַפעסאָר. אויסגעדאָרט און מאַגער, זיין נאַטירלעכע אינטעליגענץ, זיין רייניקייט – באַמת שייַן. זיינע אויגן, זיין קול, זיינע מידות האָבן מיין האַרץ פאַרכאַפּט..." ווערלען שטייט ווידער פאַר אַ נסיון. ליסיען פאַרלאָזט דעם קאַלעזש און ווערלען דערשרעקט זיך צו בלייבן אַליין און גייט נאָך דעם יינגל אין דאָרף. ער באַשליסט צו אַדאַפּטירן אים פאַר אַ זון, זיין אייגענער זון ווערט פאַר אים אויסבאהאַלטן, זאָל ליסיען פאַרנעמען זיין אָרט...

דאָס לעבן אין דאָרף געפעלט אים און ער באַשליסט צו קויפן אַ פאַרם און צוזאַמען מיט ליסיענען זי צו באַאַרבעטן. די מיטלען מון, פאַרשטייט זיך, אויך דאָס מאָל באַשאַפן די מוטער. זי פאַרקויפט אַלץ וואָס לאָזט זיך נאָר, די פאַרם ווערט געקויפט אין 1880 און פאַר-שריבן אויפן נאָמען פון ליסיענס פאַטער. הגם די סיבה צו לעבן אין דאָרף איז געווען אַן עראַטישע, האָט דאָ נאָך מיטגעשפילט אַן אַנדער מאַטיוו, דהיינאָ ווערלענס בענקשאַפט צו פירן אַ באַלעבאַטיש לעבן. דער פראַיעקט האָט זיך אַזוי ווייניק איינגעגעבן ווי אַלע זיינע אַנדערע פראַקטישע פראַיעקטן. דאָס פאַרמעגן פון דער מוטער איז זיך צו-גאַנגען ווי זאָלץ אין וואַסער. די פאַרם ווערט ליקוידירט אין 1882.

מ'האט געראטעוועט קוים עטלעכע הונדערט פראנק. ווערלען קערט זיך אום קיין פאריז. און כדי די מאַס זאָל ווערן פול שטאַרבט ליסיען פון טיפוס דעם 7-טן אַפּריל 1883.

מיין פריינד, מיין שענסטע פריינדשאַפט, די טויטע זיינען טויט, געבענטשט זאָל זיין זייער אייביקייט. איך וויל זאָגן דעם גאַנצן אמת. דו ביסט געקומען אין צייט, אין אַ גוטער שעה, דו ביסט געקומען אין מיין לעבן, דערלאַנגט צו מיין האַרץ אין קלימאַקטערישן טאַג וווּ דאָס שוואַרצע שיפל דרימלט. מיין גוף געוואַלט האָב איך דערטרינקען אין אויסגעלאַשענעם חושך, מיין ליידנדיקן גוף. דאָך מיין גייסט איז מנצח.

ליסיענס טויט איז פאַר ווערלענען געווען אַ שווערער קלאַפּ. ער טענהעט איין מיט גאַט וואָס האָט אים געגעבן אַ זון און אים ווידער צוגענומען... ווערלען דערנענטערט זיך צו די מיטעלערע יאָרן. דאָס בוך Sagesse, דערשינען סוף 1880, האָט נישט אויסגענו-מען. פאַר די פרומע איז עס געווען צו ליטעראַריש, פאַר די וועלטלעכע צו פרומ. דער פאַרשטייער פונעם קאַטוילישן פאַרלאַג ראָט אים צו פרווון שרייבן פּראָזע אַנשטאַט דיכטונג. און אפשר פּאַליטישע אַר-טיקלען? ער האָט אויך דאָס געפרוּווט, אָבער אויך דאָ נישט מצליח געווען. די ליטעראַרישע קליקע האָט אים איגנאַרירט. לעפעלטיע, וואָס האָט געאַרבעט אין דעם זשורנאַל Réveil, וואָס איז שפּעטער געוואָרן Echo de Paris, האָט דערמעגלעכט ווערלענען צו שרייבן פאַרייער סקיצן, אַ זאָך וואָס האָט נישט קיין באַזונדערע באַדייטונג,

פאל ווערלען

סיידן דערמיט וואָס ווערלען האָט אַנגעהויבן שרייבן פּראָזע. דער-
ווייל האָבן די יונגע שרייבערס געגרינדעט אַ זשורנאַל מיטן נאָמען
Lutèce און ווערלען ווערט פאַרבעטן מיטצואַרבעטן אין אים.
ער קומט אַרויס אין דעם זשורנאַל מיט אַ סעריע אַרטיקלען,
עסייען „די פאַרשאַלטענע פּאַעטן“ (Les poètes maudits) וואָס
זיינען נאָך שפּעטער דערשינען אין בוכפאַרם און זיינען נאָכן ווערק
„מיינע שפּיטעלער“ אפשר זיין בעסט פּראָזע-ווערק. דער אַרטיקל
וועגן אַרטור רעמבאַ איז געווען אַ גרויסער דערפאַלג. דער יונגער
עולם האָט דעם יונגן זשעני נישט געקענט. ווערלענס אַרטיקל האָט
געפונען אַן אַפקלאַנג ביי די יונגע און ווערלען איז ענדלעך באַמערקט
געוואָרן. סוף כל סוף האָט ווערלען געשפּילט אויף אַ ריכטיקער קאַרט.
דאָס אַנטדעקן רעמבאַ פאַר דער יונגער וועלט האָט אים ענדלעך
געהאַלפן אויפּמערקזאַם צו מאַכן אויף זיך. ער האָט אויך אַנגעהויבן
שרייבן אונטער אַ פּסעוודאָנים: Le pauvre Lélian (דער אַרעמער
לעליאַן).

דער אַרעמער לעליאַן

געוויס איז ווערלען נישט געווען ביים נאַרמאַלן שכל לויט די אַנגענומענע נאַרמעס, בפרט צוליב זיין שוואַכער פיזישער קאַנסטי-טוציע, וואָס זיין מוח איז געווען אַזוי אַפהענגיק פון איר. ער איז בכן געווען אַ קרבן, נישט אַזוי פיל פון שכרות, ווי פון זיין בער-וועזער סענסיביליטעט.

ער איז אין די מיטעלע יאַרן. פאַראַן קוים אַ סימן אַז מ'האַט זיך אויף אים דערקענט. ער שלעפט זיך אַרום פון קאַפע צו קאַפע, מער-סטנטייל זיצט ער אין קאַפע François Premier, ווו ער טרעפט זיך מיט די יונגע וואָס זיינען אים מכבד מיט זיין באַליבטן אַבסינט, כדי אים אַנצורעגן צו ריידן, צו דערציילן וועגן זיין לעבן וואָס האָט גע-שוועבט צווישן „דיכטונג“ און „וואַרהייט“. זיי האָבן דערזען זיין טיפע ירידה און ווי אַזוי ער האַלט נאָך אין איין פאַלן. געוויס האָבן זיי דערקענט, אַז Fêtes galantes, Poèmes saturniens, La bonne chanson זיינען אויף זייער אופן ווונדערלעך און נישט אַוועקצומאַכן מיט דער האַנט. און די יונגע האָבן זיך גענומען פרעגן: אפּשר איז ער דאָך איינער פון די בעסטע, פון די פיינסטע ליריקער פון פראַנק-רייך?

אַבער ערשט ווען ס'אַרגאַניזירט זיך אַ גרופע יונגע לייט אַרום דער צייטשריפט Lutèce, ענדערט זיך דער גורל פון ווערלענען לטובה, און ווי שוין פריער דערמאָנט, ווערט ער פאַרבטען דאָרט מיט-

צוארבעטן. די ליטערארישע סקיצן, וואס זיינען שפעטער ארויסגע-
געבן געווארן אונטערן טיטל „די פארשאלטענע פאעטן“ און דער
ארטיקל וועגן ארטור רעמבא האבן ארויסגערופן א סענסאציע.
דער פאעט זוכט זיין וועג צווישן חלום און לעבן. אלץ וואס
ער נעמט אויף איז דאס רוישן פון כוואליעס און פון וועלדער... וואס
פורעמט זיך אויס כמעט אליין צו א גאנצקייט, צו א פאעמע. ווי
ווייט איז דאס פון באדלערס אויסקוק און מען דארף נאר ארבעטן,
ארבעטן, אפילו נאכן רוישן פון כוואליעס און פון וועלדער ? ! נישט
אזוי ווערלען. באווסט אדער נישט באווסט, האט ער געווען אין דער
נאטור אן אומגעהייערן רעזערוואר פון אנאלאגיעס, וואס רייצן
דעם דמיון. און ער האט געזונגען דאס וואס ער האט געזען, וואס
ס'האט אים געפרייט, וואס ס'האט אים ווי געטאן, מיט אלע צייכנס
און אימאזשן, אבער אן א פילאזאפירן לויט טעאריעס אדער לויט
סיסטעמען.

*

דער סימבאליזם איז געגאנגען גלייכצייטיק מיטן אימפרעסיא-
ניזם. ד.ה., אז פאעזיע דריקט אויס א פאריינגערטע נאטור, א פאר-
יינגערטער זינלעכקייט, דורך אן אימפרעסיאניסטישער וויזיע פון
די זאכן. פאראן דיכטערס וואס האבן געפאלגט ווערלענס דעליקא-
טער מוזיקאלישקייט און אנגענומען זיין נוסח צום טייל עראטיש און
סענטימענטאל. אנדערע זיינען געגאנגען לויטן וועג פון פראנסוא
וויאן, לויט דער ליריק פון מיטלאלטער, לויטן מיסטיציזם פון רעליגיע
אדער מיסטיציזם פון די חושים. אויך דאס איז געווען ווערלען. ווער-
לען איז געוואקסן אויף דעם אש פון ראמאנטיזם. פארשטייט זיך,
אז די מאדערנע אפצווייגונגען זיינען אים נישט געווען פרעמד און
ער האט, נישט וויסנדיק אפילו, פאראייניקט אין זיך „די קאמפא-“

פאל ווערלען

זייעט פון די אומשטענדן, ד.ה., פון דער מאַדערנער צייט. דאָס איז די אויפגאַבע פון פּאַעט: זיין אָן אויסדערוויילטער צווישן די מענטשן. ער האָט באַקומען פון גאָט די סגולה צו „העלפן“ און צו קאַנסטאַטירן, צו פאַראייניקן אין זיך אַלע פענאַמענען, אַלע דערשיינונגען וואָס גייען אָן און ער איז מהוייב זיי צו אַנטפלעקן דער וועלט. דאָס איז אפשר דאָס וואָס האָט באַרעכטיקט פּאַל וואַלערי צו זאָגן:

„דער מענטש וואָס האָט קיין מאָל נישט געפרוּווט צו ווערן ענלעך צו גאָט איז ווייניקער פון אַ מענטשן“.

ווערלען ווערט מיט אַמאָל אַ ליטעראַרישע פיגור. ער הויבט אָן שרייבן וועגן זיך אַליין, אמת אונטערן פּסעוודאָנים *Le pauvre Lélian*, אַ צונאַמען וואָס רעמבאַ האָט אים געגעבן. ווידער געפינט ער אַ גרויסן אַפּקלאַנג. ער פאַרנעמט זיך מיט אויפקלערן די אינטימקייט פון זיין מעטאָד און ביי דער געלעגנהייט ציטירט ער די בעסטע פון זיינע פּאַעמעס, בעיקר פון זיינע „ראַמאַנסן אָן ווערטער“, וואָס זיינען ביז איצט געווען אַרויסגעגעבן בלויז פּריוואַט. דער יונגער דור האָט אַנגעהויבן צו קוקן אויף אים מיט דרך ארץ. און אפשר, האָבן זיי געטראַכט ווי שוין אויבן דערמאָנט, איז די דאָזיקע אומגעלומפערטע בריה אַ גרויסער פּראַנצויזישער פּאַעט, אַ מין מאַדערנער פּראַנסואַ וויאָן? אפשר איז ער גאָר דער גרעסטער פּראַנצויזישער ליריקער? ווערלען האָט געשריבן וועגן טריסטאַן קאַרביער, וועגן מאַלאַרמע, וועגן דער דיכטערין *Marceline Desbordes Valmore*. סוף כל סוף הויבט ער זיך אָן דורכצוועצן. זיין לידער-זאַמלונג *גאַלאַנטע יום-טובים* פון יאָר 1869 ווערט אויפּסניי שטאַרק געלויבט. דעם 17-טן יאַנואַר 1881 שרייבט אים מאַלאַרמע: „...מיין טייערער, די גאַלאַנטע יום טובים זענען אַן אייביקע צירונג“.

אַט איז דאָס ערשטע ליד פון *Fêtes galantes*

לבנה-שיין

CLAIR DE LUNE

אייער נשמה — אַ פאַרצויבערטער פּיזאַזש,
וּוּ ס'גייען אום שאַרמאַנטע מאַסקעס,
וואָס שפּילן און וואָס טאַנצן אַ טשאַרדאַש
טרויעריק פאַרשטעלטע פּאַנטאַסטן.

זיי זינגען אויס אויף אַ מינאַרן טאָן
די זיגנדיקע ליבע, דאָס לעבן און דאָס זיין,
זיי גלויבן נישט, זעט אויס, אין זייער אייגן גליק
און זייער ליד גייט אויס אינעם לבנה-שיין.

אין שטילן טרויעריקן שיין פון דער לבנה
וואָס מאַכט חלומען די פּייגל אין די ביימער
און כליפען די פּאַנטאַנען אין עקסטאַז,
די גרויסע שפּרינג-ברונעמס צווישן מירמל-שטיינער.

פאל ווערלען

אָבער אין איין שיינעם אין דערפרי האָט ער, אומקערנדיק זיך אַהיים אַ טויט שוורער פון אַ נאַכטלעכער אַרגיע, אַנטפלעקט ווי דורך אַ בליץ די גאַנצע מיאוסקייט אין וועלכער ער איז אַריינגעפאַלן. אַן שום שהיות פאַקט ער די טשעמעדאַנען און קויפט ווידער אַ פאַרם, כדי צו לעבן אַ רואיק באַלעבאַטיש לעבן אין דאַרף קולאַם. ווערלען בלייבט דאַרט אַן ערך אַנדערטהאַלבן יאָר. ער ווערט דורך די דאַר-טיקע תושבים נישט גוט אויפגענומען.

אין מערץ 1885 פאַרקויפט ער די פאַרם מיט אַ גרויסן פאַרלוסט און לאָזט אויס זיין פאַרביטערט האַרץ צו דער אַלטער מוטער. זי האָט זיך באַפריינדעט מיט אַ שכן מיטן נאַמען דאַן אין אין איינער אַ נאַכט, ווען ווערלען איז געווען באַזונדערס אומרואיק, האָט די אומ-גליקלעכע פרוי איינגעפאַקט אירע זאַכן און האָט זיך באַהאַלטן ביים שכן. ווען ווערלען האָט געפונען דאַס הויז ליידיק, איז ער אַוועק צום שכן און האָט געסטראַשעט די מוטער, אַז ער וועט זיך אַדער זי הרגענען. דער שכן האָט גערופן פאַליציי און ווערלען איז ווידער אַרעסטירט געוואָרן. דאַס געריכט באַשטראַפט אים מיט אַ חודש תפיסה און אַ געלטשטראַף, וואָס פרוי ווערלען האָט געדאַרפט באַצאַלן. די תפיסה קומט ער אַפּ פונעם 12-טן אַפּריל ביז דעם 19-טן מאַי 1885 דאַס איז געווען ווערלענס צווייטע תפיסה-שטראַף.

ער איז איצט אַלט איבער פערציק יאָר. אין תפיסה ברענגט ער אין אַרדענונג זיינע פאַפירן און שטעלט צונויף אַ באַנד לידער: "Jadis et Naguère" (פאַרצייטנס און לעצטנס). ווען ער קומט צוריק קיין פאַריו, לויפט ער תיכף צו אַן אַרויסגעבער, לעאַן וואַניע, וועלכער קויפט ביי אים אַפּ דעם מאַנוסקריפט.

דער זעלבער פאַרלעגער האָט אים שפעטער אַרויסגעגעבן זיינע Romances sans paroles (ראַמאַנסן אַן ווערטער), זיין לידערבוך

Sagesse (חכמה) און נאך דריי אנדערע זאמלונגען פון זיינע ערשטע לידער. מיט יעדן ביינעם בוך איז געוואקסן דעם דיכטערס אָנווען און דער קרייז פון זיינע לייענערס און פֿאַרערערס. וואָלט ווערלען געהאַט אַן אנדער כאַראַקטער, וואָלט ער געווען אַ געלאַסענער און אַ גע־זעצטער, וואָלט ער זיך אפשר געקענט אויסבעסערן און וואָלט געקענט לעבן אַ רואיק לעבן און געניסן פונעם רום און פון די פֿאַרדינסטן וואָס ער האָט איינגעזאַמלט פון זיינע ליטעראַרישע אַרבעטן אין די פֿאַר־שידענע צייטשריפטן און פונעם פֿאַרקויף פון זיינע ביכער. אָבער ווערלען האָט שוין מער נישט געהאַט קיין כח צו ענדערן זיין אומ־גליקלעכן לעבנס־שטייגער. אין יאָר 1886 איז געשטאַרבן זיין מוטער, דער איינציקער מענטש וואָס האָט אים נאָך אין אַ געוויסער מאָס גע־קענט צויםען, כדי ער זאָל אינגאַנצן נישט אַריינפאַלן אין תהום פון פֿאַרדאַרבנקייט. נאָך איר טויט האָט ער זיך געוואָלגערט פון איין שמו־ציקן מעבלירטן צימער אין אַנדערן און פלעג מייסטנס געפינען אַ דאָך איבערן קאַפּ אין פֿאַרשידענע שפיטעלער, וואָס פֿלעגן עפענען פֿאַר אים די טירן דאָן ווען ער האָט נישט פֿאַרמאָגט קיין פרוטה ביי דער נשמה; און טאָן פלעגן זיי עס אויף די רעקאַמענדאַציעס פון ווער־לענס איינפלוסרייכע אונטערשטיצערס.

מיט דער צייט האָבן זיך ווערלענס באַציונגען צו זיינע פֿריינד אָפגעקילט. ער האָט זיך אפילו דערווייטערט פון זיין אַלטן פֿריינד לעפעלטיע. אַ סך פון זיינע גוטע פֿריינד האָבן אים פֿאַרלאָזט צוליב זיינע פֿאַרבינדונגען מיט צווייפלהאַפטע פרויען. ווערלען איז געפאַלן אַלץ מער, געוואָרן גראַב און קריגעריש געשטימט. ווי מיר זעען איז די לעגענדע פֿאַל ווערלען נישט זייער באַטעמט. ער האָט געדאַרפט זיין תמיד שכור, תמיד נאַכגעלאָזן, אַן בושה, נאַיוו און רעליגיעז. עס איז געווען מאַדנע. וואָס מער ער האָט געמוזט לעבן אין דחקות

פאל ווערלען

און אין שמוץ, אַלץ מער האָט ער געבענקט נאָך רייניקייט און נאָך באַלעבאַטישקייט. ער האָט געדאַרפט פּראַוואַצירן דעם בורזשואַ. און צומאַל האָט ער גענומען זיין פען און איז דערגאַנגען מיט איר צו דער דינסטער מדרגה פון סענסיטיוויטעט. אין 1891 פאַרעפנטלעכט ווערלען "Mes Hôpitaux" (מיינע שפיטעלער). עס איז אַ הומאַריסטיש ווערק, פּול מיט רמזים, מוטיק. דאָס בוך איז געשריבן אידיאַמאַטיש, פאַלקסטמילעך.

ער האָט דערפאַלג. און דאָך האָט זיך געשאַפן אַ מין ווידערשפרוך צווישן זיין וואַקסנדיקן שם אַלס פּאַעט און זיינע האַנדלונגען אַלס מענטש. און זיין טאַלאַנט איז אַגב אויך נישט געשטאַנען אויף דער-זעלבער מדרגה ווי אין זיינע יונגע יאָרן.

מיר האָבן אויבן געזאָגט, אַז ווערלען איז נישט געווען קיין באַנייער, יעדנפאַלס נישט באַוווסטזיניק. די גייע שטרעמונגען אין דער פּראַנצויזישער ליטעראַטור זיינען געקומען פון דרויסן: וואַנגער, עדגאַר פּאָ, און אַנדערע. ווערלען האָט זיך אפילו דערלויבט אַנצו-רופן די סימבאָליסטן מיטן נאָמען „צימבאָליסטן“. אָבער מיט זיינע קריטישע עסייען איבער די „פאַרשאַלטענע פּאַעטן“ איז ער מיט איין מאָל אַוועקגעזעצט געוואָרן ביי דער מזרח-וואַנט אינעם ליטעראַרישן פּאַלאַץ. ווערלען האָט זיך פּלוצעם דערזען אין דער גלאַנצנדיקער געזעלשאַפט פון קאַרביער, רעמבאַ, מאַלאַרמע, וויליע-דע-ליל-אַדאַן. מען קען נישט זאָגן אַז ווערלען האָט זיך געפילט באַקוועם אין דער ראַל פון אַן אַנפירער פון אַ נייער שיטה. ער האָט נישט געפילט, אַז ער איז מסוגל צו זיין אַן אַנפירער פון אַ ריכטונג. פון דעסטוועגן האָט ער דאָך מקיים געווען די מצוות וואָס די סימבאָליסטן האָבן צו זיי געשטרעבט, דהיינו אינטימקייט און אַלוזיע. ער האָט געלעבט פון זיינע אויפטוען אין דער פאַרגאַנגענהייט. דעם פונק פון זשעני האָט

ער דערטרונקען אין אבסינט-געטראַנק און די וועלט וואָס האָט אים פֿלוצעם דערקענט האָט דערוואָרט פֿון אים ווערק פֿון דעם אַרטיס-טישן כּוח ווי אין זיינע יונגע יאָרן. ער האָט געקייניגט אין קאַפּע "פּראָנסאַ פּרעמיע", אָבער טעאָרעטיזירן, אָנפירן מיט סטריקטע פּאַעטישע געזעצן, דאָס איז זיכער נישט געווען זיין אופן. שאַפֿן נייע שולעס, נייע ריכטונגען, דאָס איז נישט געווען זיין דרך. אויף דעם אופן האָט זיך דער ליטעראַרישער עולם אָנגעהויבן אומקוקן נאָך אַן אַנדערן מייסטער און האָט זיך צוגעווענדט צו מאַלאַרמע, צו רעמבאָ וועלכער האָט זיך געוואָלגערט ערגעץ אין ווייטן מזרח. די נייע ריכטונג האָט מען אָנגערופן דעקאָדענט אָדער סימבאָליסטיש אונטער דער אָנפירונג פֿון מאַלאַרמע. אַנדערע זיינען נאָכגעגאַנגען נישטען, שאַפענהאַוערן, איבסענען און רעמבאָן. רענע גיל האָט געפרוווט גרינדן אַ נייעם מעטאָד לויט רעמבאָס וואַקאַלן ליד. לאַפּאַרג און גוסטאַוו קאַהן האָבן געשעפּט פֿון רעמבאָס, "דער לויכטונגען" און פֿון באַדלערן. יעדער פֿון די יונגע האָט געהאַט זיין מייסטער. ווערלען איז כּמעט געבליבן אַליין.

שאַפענהאַוער נודיעט מיך אַ ביסל,
 הגם ער איז אַן אַפיקורס.
 איך פּאַרשטיי נישט קיין אַנאַרכיזם
 און איך האַלט נישט איבסענען פּאַר אַ גאַט.

די סימבאָליסטן פֿון יעדער שאַטירונג האָט פּאַרבונדן דער פּאַקט וואָס זיי האָבן אַלע געהערט צום פּאַסט-ראַמאַנטיזם. זיי האָבן זיך אָבער אָפּגעווענדט פֿון ראַמאַנטיזם, כּדי צו זוכן אַ נייעם אמת אָדער, לכל הפּחות, אַ נייעם וועג. אָבער, ווי עס זאָגן די פּראַנצויזן: Plus ça

פאל ווער לען

change plus c'est la même chose (וואס מער עס ביט זיך, אלץ מער איז עס די זעלבע זאך..!).

וויקטאָר הוגאָ, וואָס זיינע דערגרייכונגען דאַרף מען זוכן אין די אָנהויבן פון דער פראַנצויזישער ראַמאַנטיק, איז צום סוף דער-אַנגען צו זיין *La Légende des Siècles* (די לעגענדע פון די יאָר-הונדערטער). ער האָט געשעפט פון אַ סך קוואַלן, אפילו פון דער קבלה. זיינע דיכטונגען זיינען פול מיט רמזים און סימבאָלן, הגם ער האָט זיך נישט מתכוון געווען צו קיין סימבאָליסטישער תורה. ווערלען האָט אפילו נישט געהאַלטן פון פרייען פערן, ווי שוין אויבן דערמאָנט. פון דעסטוועגן האָט דער יונגער דור געזען אין אים דעם מחבר פון אַ טייל פון די בעסטע פראַנצויזישע פּאָעמעס. מען האָט אים געהאַלטן פאַר אַ מאַדנער ליטעראַרישער פיגור. ער איז געווען אַרעם ווי אַ בעטלער און ער האָט געהאַט זיין אופן פון בעטלען. פאַרשידענע מענטשן האָט ער געווידמעט לידער, ער האָט פאַר-קויפט איין מאָנסקריפט צו צוויי פאַרלעגערס וכדומה.

מיין רעכטע האַנט איז אויף מיין רעכטער זייט,
די אַנדערע אויף דער לינקער, אַ, איך בין אַליין,
די וועש אין מיין ענגער שטוב זעט אויס ווי תכריכים,
אין דרויסן דער ווינט ווייעט אַן הפסקה,
איינגעשפאַרט נידערט דער אָוונט...
אַ ! אויב דאָס זיינען ווענט פון הלום
נאָך בעסער — נאָך ערגער — אַדער נאָך בעסער.

**

פארשטייט זיך, אַז גלייכצייטיק מיט זיין מענטשלעכן באַרג אַראָפּ איז אויך געגאַנגען באַרג אַראָפּ זיין גרויסער דיכטערישער טאַלאַנט. די ביכער וועלכע ער האָט פאַרעפנטלעכט אין די אַכציקער יאָרן זענען באַשטאַנען מערסטנטייל פון די לידער וואָס ער האָט געשריבן אין זיינע פריערדיקע גוטע טעג, אַזוי איז די לידער-זאַמ-לונג *Jadis et Naguère* וועלכע נעמט אַרום לידער וואָס ער אַליין האָט פריער געפּסלט. דאָסגלייכן דאָס בוך לידער *Amour* (ליבע), אין וועלכן ס'גייען אַריין לידער געוויימעטע דעם אַנדענק פון ליסיען ליטינואַ און דאָס לידער-בוך *Parallèlement* וואָס אַנטהאַלט לידער געשריבענע אונטער דער השפּעה פון זיין זינדיקן לעבן אין דער געזעלשאַפט פון אַרטור רעמבאַ, צוזאַמען מיט אַנדערע לידער געשריבענע אין דער תקופּה ווען ס'איז ביי אים פאַרגעקומען די רע-ליגיעזע איבערקערעניש ווי אויך נאָך אַנדערע שאַפּונגען.

און דווקא אין די טעג פון זיין דיכטערישער ירידה האָט זיך אויפ-געוועקט אַ גרויסער אינטערעס פאַר ווערלענס זשעני. די ליטעראַ-רישע יוגנט פלעגט אים נאָכגיין כדי צו הערן זיינע רייד אומעטום וווּ נאָר זי האָט אים געקענט געפינען: אין די קאַפּעס אַדער אין צווייפּלהאַפטע מקומות און אפילו אין די שפּיטעלער, וווּ ער פלעגט זיך אָפּט געפינען. ווערלענס שאַפּונגען האָבן אַנגעהויבן פאַרעפנט-לעכט ווערן איבערגעזעצטע אין פאַרשיידענע שפּראַכן און זיין רוּם האָט געהאַלטן אין איין וואַקסן. אָבער ווערלענס גרויסער נצחון איז געווען אין יאָר 1894. אין דעם יאָר איז געשטאַרבן לעקאַנט-דע-ליל וועלכער איז דעמאָלט באַטראַכט געווען ווי אַ מיז, „קעניג פון די פאַעטן“. די צייטשריפט *La Plume* האָט פאַרגעשלאַגן אויסצו-

פאל ווערלען

קלייבן זיין כארטערטער צווישן די באקאנטע דיכטערס. און מיט א מערהייט שטימען איז אויסגעוויילט געווארן פאל ווערלען.

מיט דעם דאזיקן אויסוויילן אים האט די ליטערארישע יוגנט, וואס איז געווען דער רוב פון די וויילערס, אויסגעדריקט איר פולע אנערקענונג דעם פארשטויסענעם דיכטער. צי איז אבער ווערלען געווען גליקלעך פון דעם דאזיקן אויפשטייג זיינעם? א סך עדותן באווייזן, אז ער איז גראד — פונקט פארקערט — געווען שטארק דערשלאגן און זיך געפילט שרעקלעך איינזאם צוליב זיין מוראדיקער ארעמקייט און ווייל זיינע פריינד האבן זיך פון אים דערווייטערט אבער דער עיקר צוליב דעם וואס ער האט געפילט ווי ווייט ס'איז געפאלן די קוואליטעט פון זיין שאפן. וועגן דעם דערציילט אדאלף רעטע, וועלכער פלעג באזוכן דעם דיכטער אין זיינע לעצטע יארן און אים כסדר געפונען אין א מצב פון שטארקער דערשלאגנקייט. רעטע פלעג פאר אים לויבן זיינע פריערדיקע שאפונגען כדי אים א ביסל צו מונטערן און האט אים געזאגט, אז פריער האט ער געשאפן פאר דער הנאה פון אונדז אַלעמען און איצט איז געקומען די צייט ער זאל שאפן פאר זיין אייגענער הנאה. ווערלענס פנים האט זיך פֿאַרכמורעט און ער האט געענטפערט: „צי מיינט איר, אז דאס דאזיקע שרייבן פארשאפט מיר פארגעניגן?“

אין 1891 איז געשטארבן ארטור רעמבא. ווערלען האט נאך באוויזן צו פארעפנטלעכן זיינע ווערק. מע דערציילט, אז דעם טאג ווען ער איז געשטארבן, האט רעמבא געלייענט דאס בוך Sageesse פון ווערלעבען. דער טויט פון רעמבא האט נאך מער פארשטארקט ווערלעבען דערשלאגנקייט. א גרויסער טייל פון זיין לעבן איז אוועק מיטן טויט פון רעמבא.

Paris le 2 Jhr

Chez Mousnier,

Ceci est une carte
 de visite. Excusez mon
 immense retard. J'ai
 eu tant de tuiles et
 de ~~convenances~~ ^{convenances} ! Vous savez
 nous allons prendre
 notre correspondance.
 J'ai, ma tête au lit
 d'un rhumatisme arthrit.
 aux jambes, j'ai plus
 com. / c'est un frottement
 long, étouffé, pleure !
 Je vous salue
 P. Verlaine
 Bijiin 6 vers telonnie

pour répondre à Paris 31. J'ai écrit
 une réponse.

ווערלענס א בריוו צו גוסטאוו קאהן

ווערלען און דער סימבאליזם

א נייער אמת אין, לויט ווערלעבען, אריינגעקומען לעצטנס אין דער ליטעראטור און אין דער קונסט. דאס איז אן אמת, אינגאנצן א מעטאפיזישער און אן „א פריארי“ אין דער דערשיינונג. אן אמת דורכויס יונג, ווייל ער איז אַלט נישט מער ווי אַ יאָרהונדערט, דער דאָזיקער אמת, אַ ווונדערלעך באַפרייענדיקער און באַנייענדיקער — דאָס איז דער פרינציפ פון דער אידעאָלקייט פון דער וועלט. אַ פרינציפ ציפ אַ באַנייענדיקער, ווייל דער מענטש איז אַ דענקענדיקער סוב־יעקט און אַלץ וואָס איז מחוץ פונעם „איך“ עקזיסטירט אפשר בלויז דורך דער אידעע וואָס ער מאַכט זיך דערפון. מיר קענען נאָר די פע־נאַמענען, מיר רעזאָנירן נאָר איבער דערשיינונגען. דער גאַנצער אמת, דער פולער, אַנטרינט פון אונדז. דער תמצית איז נישט צו דערפאַרשן.

עס איז זייער שווער צו געבן אַ גענויע דעפיניציע פונעם באַגריף סימבאָליזם. יעדעס וואָרט איז אַ סימבאָל, אַ צייכן פון זאכן אָדער אַ סימבאָל פון דער מיינונג וואָס די דאָזיקע זאכן באַדייטן. דאָס וואָרט דריקט אויס פשוטע, געוויינטלעכע זאכן אָדער טעאָריעס, אידעען, אַלגעמאָריעס, אַזוי אַז דאָס וואָרט פאַר זיך קען האָבן אַ פאַרשידענע באַדייטונג. עס האַנדלט זיך אין דעם אין וואָס פאַראַ צוזאַמענהאַנג דאָס וואָרט ווערט באַנוצט. למשל, ווען מען זאָגט „גיב מיר די האַנט“,

מיינט דאס עפעס אנדערש ווי „מיט שטארקער האנט“, ווו האנט, אין דעם פאל, מיינט מאַכט.

די צוויי וויכטיקסטע עלעמענטן פון דעם באַגריף „סימבאָליזם“ זיינען אינטימקייט און רמז, אַלוזיע. באַדלער האָט אין זיין פּאָעמע „קאַרעספּאַנדענצן“ (שייכות) פשוט געזאָגט, אַז דער מענטש גייט אַרום אין אַ וואַלד פון סימבאָלן... די שוועריקייט נעמט זיך אויך פון דעם וואָס דער סימבאָליזם באַשטייט פון אַ צאָל פאַרשידענע טענדענצן: דער זין פונעם טיפן לעבן פון גייסט, אַ געוויסע אינטואַיציע וועגן דער מיסטעריע פון דער עקזיסטענץ און דער פענאַמען פון „יענער וועלט“. אַ נייער ווילן אַרומצונעמען די פּאָעזיע אין איר תּמציּת, באַפּרייענדיק זי פון די דאָקטרינע און פון עמאַציאָנעלער סענטימענטאַליטעט. אינטעלעקטועלע אינטואַיציע מיינט: אינטעלעקטועלע אינטואַיציע וואָס דערגייט צו אַ מין סעקולערן מיסטיציזם. דאָס אַלץ איז סימבאָליזם און נאָך מער. שוין דאָס וואָרט סימבאָל איז אַ רמז אויף דעם וואָרט וואָס איז סוגעסטיוו, אַן אַנדייט וואָס גיט זיך נישט לייכט איין צו פאַרטייטשן.

אין זיינע „מאַנטיק-שמועסן“ (Causeries du Lundi) ציטירט סענט בעוו (Sainte Beuve) פון דעם ווערטערבוך פון דער אַקאַדעמיע. דאָס וואָס ווערט דאָרט געזאָגט: אַ זייער אַנערקענטער אַנטיקער שרייבער וואָס איז אַן אויטאָריטעט אין יעדן געביט מיט וועלכן ער פאַרנעמט זיך, דאָס איז אַ דעפיניציע פון אַ קלאַסישן שרייבער, לויטן 17-טן יאָרהונדערט. אין אַכצנטן יאָרהונדערט ווערט די דעפיניציע פּרעציזער, דהיינו: קלאַסישע אויטאָרן זיינען יענע וואָס זיי נען געוואָרן מאַדעלן אין וועלכער שפּראַך עס זאָל נישט זיין, דאָס הייסט אַזעלכע וואָס דריקן אויס „מאַדעלן“ לויט פּיקסירטע געזעצן פאַר קאַמפּאָזיציע און נוסח, שטרענגע געזעצן צו וועלכע יע-

פאל ווערלען

דער מחבר מוז זיך צופאסן...*

די דאזיקע דעפיניציע איז געמאכט געווארן דורך חשובע אקאדעמיקער כדי זיך צו באווארענען אנטקעגן דעם שונא... „דער שונא“ – דאס האט בשעתו געמיינט דער ראמאנטיזם, וואס האט זיך שוין געפונען אין זיינע געבורט-ווייען...

„איך וואלט אנגערופן א קלאסיקער“, זאגט סענט בעוו, „א מחבר וואס האט בארייכערט דעם מענטשלעכן מוח, בארייכערט זיין אוצר און איז פארויסגעגאנגען א שריט... און וואס האט אנטפלעקט א מאראל און אן אמת וואס מען קען וועגן זיי נישט צווייפלען...“

דערפון איז צו פארשטיין, אז דער קלאסיציזם איז א מין יסוד פארן אידעאלזום בעת דער ראמאנטיזם וואס האט נישט געקוקט אויף אלע ווארענונגען, זיך נישט געלאזט אויפהאלטן, האט געמיינט געפיל און אקציע; דער סימבאליזם אבער איז זינלעכקייט וואס איז גורם צו וויטאליטעט, צו מוזיקאלישקייט, צו רמז און אינטימקייט. רמז, צו וואס? צו וואס איז די זאך געגליכן? צו אלץ וואס איז פאראן אין לעבן, אויסגעדריקט מיט א רמז, נישט דירעקט נאר מיט אן אלזויע, מיט אן אנדייט, סוגעסטיוו און אינטים.

דער פרווו צו דעפינירן סימבאליזם האט ארויסגעבראכט א צאל ביכער, טראקטאטן, מאמרים, און אין יעדן ווערן בעיקר אונטער-געשטראכן די צוויי הויפט-עלעמענטן: אינטימקייט און רמז. אינטימ-קייט און רמז, דאס הייסט סוגעסטיע, איז, ווי מיר ווייסן, פאראן אין יעדער גוטער פאעזיע, אבער די סימבאליסטן האבן דאס דערהויבן צו א דאקטריין. דעריבער איז, נישט קוקנדיק דערויף וואס דער סימבאליזם

-----

* אינטערעסאנט איז וואס די דעפיניציע איז נישט קיין דירעקטע. עס הייסט נישט: קלאסיציזם מיינט... נאר – קלאסישע אויטארן...

אין פראנקרייך איז געגרינדעט געווארן דורך פרעמדע (גוסטאוו קאהן, עדגאר פא, א.א.), האט ער דאך פארמאגט א קוואליטעט וואס האט בארעכטיקט דעם באגריף „פראנצויזישער סימבאליזם“.

סימבאליזם אין דער מאדערנער באדייטונג פונעם ווארט פאר- נעמט זיך בעיקר מיט פאעזיע, מיט פאעטישן אויסדרוק, צוליב דעם שטרעבן צו ארטיסטישער שאפונג, אן שום זייטיקע כוונות. אויף דעם אופן זאגט זיך דער סימבאליזם אפ צו דינען סאציאלע, פראפאגאנ- דיסטישע און אנדערע, נישט קינסטלערישע צילן. מיר וועלן שפעטער זען, אז דאס ווארט *L'Art pour l'Art* מיינט נישט דווקא „קונסט פאר קונסט“. דער סימבאליזם זאגט זיך אפ צו זיין געבונדן צו וועלכע נישט איז ליטערארישע אדער אנדערע קאנווענציעס. ער האט א מין מיסטישע באדייטונג מיט א פארבארגענעם זין. עס איז כדאי צו דערמאנען אז די אומזיכערע קאנטורן פון סימבאליזם ווי א ליטע- רארישע באוועגונג זיינען אין דערזעלבער צייט באטראכט געווארן ווי א פילאזאפיע פון דער קונסט, נישט קוקנדיק אויף דער מאסע קריטיקער און אויף דעם וואס יעדער פאעט האט געטייטשט סימ- באליזם אויף זיין אופן. פון דעסטוועגן האט דער סימבאליזם א דויערנ- דיקע השפעה, וואס צייט זיך פון רעמבאס „דערלויכטונגען“ (Illumina- tions) ביז צום היינטיקן טאג.

פארשטייט זיך, אז דאס טעאָרעטיזירן איז נאך אלץ א ירושה פון באַדלערן און גלייכצייטיק האלט עס אן א חשובע טראַדיציע פון מיס- טיציום, וואס נעמט זיך פון א פונדאמענטאלער אפשצונג פון דער דייטשישער ספעקולאטיווער פילאזאפיע. מען קען אפילו זאגן אז דא איז געווען נישט איין ליניע, נאָר א רעגנבויען פון פארבן. חוץ די פילאזאפן – טאלסטאָי, איבסען, וויטמאן, וואַגנער. פון ענגלאַנד – מסתמא בלייק און שפעטער יעיטס און אנדערע. פאראן אזוי פיל

פאל ווערלען

דעפיניציעס וועגן סימבאָליזם וויפל עס זיינען פאַראַן שרייבערס וואָס זאַמלען זיך אַרום דער דאָזיקער פּאַן. מען איז אָבער נישט מיט געוואָרן צו פּאַרויכערן, אָז יעדער סימבאָליסט איז אַ מיסטיקער און אָז דער סימבאָליזם איז נישט אונטערגעוואָרפן קיין שום דאָקטריין. יעדער פּאָעט האָט זיך אַליין אויסגעשמידט זיינע כלי זין, מיט וועלכע ער אין געגאַנגען אין קאַמף. דער אמת איז, אָז דער דור אין די אַכציקער און ניינציקער יאָרן האָט געזוכט אויסצוגעפינען אַ נייעם צוגאַנג צום פּאָעטישן שאַפן.

דאָס וואָרט ווערט באַנוצט פאַר איראַציאָנאַלע אַרטיסטישע אָדער פּאָעטישע צילן, – איז קודם כל סימבאָל. דאָס וואָרט דריקט אויס אַן אַבסטראַקטע אידעע, דאָס הייסט – עס דריקט אויס עפעס וואָס איז נישט קלאַר. אַזוי אַ שטייגער ווען מיר זאָגן: דער מענטש איז אַ גבור, מיינט דאָס אַ סימבאָל אין אַ סימבאָל. ס'זיינען פאַראַן טראַדיציאָנעלע סימבאָלן און אַזעלכע וואָס די פּאָעטן סימבאָליסטן האָבן געשאַפן. דער באַהאַוונטער מחבר וועט זיך באַנוצן מיט טראַדיציאָנעלע סימבאָלן. עס איז אינטערעסאַנט, אָז אונדזער „כותל“ וואָס איז פאַר אונדז מער ווי אַ סימבאָל פון אַ היסטאָרישער רעאַליטעט, איז פאַר וויליאַם בלייק געווען אַ סימבאָל פאַר פּאָעטישער אַלוויע. „איך גיב דיר דעם עק פון אַ גאַלדענער שוור, נאָר וויקל עס אין אַ קנול, עס וועט דיר פירן צו די טויערן פון הימל, וואָס איז געבויט אין דער וואַנט פון ירושלים“.

I give you the end of a golden string
Only wind it into a ball
It will lead you in at Heavens Gate
Built in Jerusalem's Wall.

דאס איז א טראַדיציאָנעלער סימבאָל, וואָס חזרט זיך איבער אין דער אַנטיקער ליטעראַטור ביי פּלאַטאָ, ביי דאַנטע, ביי פּילאָ, און אפילו ביי די הינדוסן (די מופאַנישאַדס); אַדער אַ וואָרט ווי „דער פייער־וואָגן פון טראַכטן“ (מרכבת האש).

בילדער פון תנ"ך טרעפט מען אויך אין אַנדערע ווערק פון דער אַנטיקער ליטעראַטור. דער סימבאָליזם אַלס ליטעראַרישע באַוועגונג האָט זיך אַנגעהויבן מיט אַ מאַניפעסט אין „פיגאָראַ“ אין יאָר 1886, פאַרעפנטלעכט דורך אַ גרופע שרייבערס, וואָס זיינען ביז דעמאָלט באַקאַנט געווען אונטערן נאָמען דעקאַדענטן.

די סימבאָליסטן האָבן געשטרעבט דערצו אַז די ווערטער זאָלן מרמז זיין אויף דעם צושטאַנד פונעם גייסט, סימבאָליסטישע פאַעזיע דאַרף געשטאַלטיקן די אידעע אויף אַ זינלעכן אופן; אַלע קאַנקרעטע פענאָמענען זיינען פשוטע זינלעכע דערשיינונגען, באַשטימט צו רעפּרעזענטירן זייערע געהיימע שייכותן מיט אַנטיקע אידעען.

די דאָזיקע באַוועגונג גייט צוזאַמען אין דער מאַלעריי און מוזיק מיטן אימפרעסיאָניזם און מיט דער פּילאָזאָפיע פון אונטערבאָווסט־זיין, וואָס דריקט אויס דעם אידעאָליזם פון 18־טן יאָרהונדערט, ד.ה., זי איז אַ פּרוכט פונעם ראַמאַנטיזם.

עס זעט אויס, אז דער מענטשלעכער גייסט וואָס חלומט אויף דער וואַך, איז מסוגל צו אויטאָנאָמער יצירה וואָס באַשאַפט מעשהלעך, געשטאַלטן, אימאַזשן, וואָס עס פּילט זיך אין זיי די פּראַיעקציע פון די טיפענישן פונעם „איך“.

דער דאָזיקער באַגריף „שייכותן“ (קאַרעספּאָנדענצן), אין וועלכע דער פאַעט דריקט אויס און געשטאַלטיקט זיינע אימאַזשן, מאַכט דעם צושטאַנד פון אימאַזשינערן שאַפן נאָך גאַנץ רוי. דעריבער קען מען זאָגן, אַז יעדע מעשהלע, יעדע פאַרשטעלונג פון אימאַזשן, וואָס קען

פאל ווערלען

דערגרייכן צום באווסטזיין, וועט זיך אויסבויען אין סימבאלן. דער אויטענטישער סימבאל נעמט זיך דירעקט פונעם גייסט אין אַ פאַרם וואָס איז נאַטירלעך באַשאַפֿן. אַזעלכע סימבאלן, וואָס זיינען וועזן, קאַנען האַבן, ווי שוין אויבן דערמאָנט, אַ פאַרשידענע באַדייטונג. וויפֿל פרעמדע אויטאָרן עס זאָלן נישט האַבן משפיע געווען אויף דעם פראַנצויזישן סימבאָליזם, איז אַבער דאָס אַריינפירן וואָלט ווייט־מאַנען אין דער פילפאַרביקער חברה באמת שווער צו פאַרשטיין. ווי אזוי האַבן די היפּער־ראַפּינירטע סאַפּיסטיקער געקענט געפּינען ענ־לעכקייטן צווישן זייער אופן זען די וועלט, הערן אירע קלאַנגן, וואָס זיינען אַפּטמאַל דערגאַנגען ביז צו „שווייגן“ – ווי אזוי זיינען זיי דערגאַנגען צו די ראַפּסאָדיעס, דעקלאַמאַציעס פון דער אַמעריקאַנער זינגער – און זיך אידענטיפּיצירט מיט אים? דאָס איז באמת אַ חידוש. מיר האַבן שוין געזאָגט, אַז יעדער פון די פּאָעטן האָט געהאַט זיין אייגענעם סימבאָליזם. מען קען, למשל, נישט לייקענען, אַז וויל־יאַם באַטלער יעיטס איז געווען אַ סימבאָליסט, ער האָט אַבער געזויגן די זאַפט פון זיין אירלענדישער ערד. אזוי האָט וואָלט וויטמאַן, זייענדיק אַ זון פון אַמעריקאַנער באַדן, גלאַריפּיצירט אַלץ וואָס איז געווען אַמע־ריקע. געווען אַזעלכע, וואָס האַבן זיינע מאַנסטראַוזיטעטן באַגרינדעט מיט דעם „ווייל ער איז אַ ריי; אויב דאָס איז נישט קונסט, איז עס מער, עס איז דאָס לעבן...“ די נאַיווע אַריגינאַליטעט האָט די סובלימע פראַנצויזישע טעאַרעטיקער פאַרכאַפט. אפשר איז דאָס געווען דער היפּוך צו זייער גאַנצן פאַרנעם פון בערך 25 יאָר, און דעריבער האָט עס געהאַט אַזאַ גרויסע ווירקונג אויף זיי. און אפשר האַבן זיי נישט אַלץ פאַרשטאַנען און אַ סך געמוזט טרעפּן. טעאַדאָר דע־וויזשעוואַ – איינער פון די וויכטיקסטע קריטיקערס פון יענער צייט – לייקנט בכלל אַפּ יעדע השפּעה פון אַמעריקע אויפן סימבאָליזם אין פראַנק־

רייך. אלס טעארעטיקער האַט וויטמאַן זיך פאַרלאַזט אויף עדגאַר אַלען פאַ, וואָס האַט גערעדט וועגן דער אומדעפינירנבאַרקייט פון פּאַעזיע. מאַלאַרמע און אַוודאי ווערלען האָבן דערמיט מסכים געווען... „איך שרעק זיך נישט, זאַגט וויטמאַן, אויב מען באַשולדיקט מיך אַז אין אַ טייל פון מיינע שאַפונגען איז פאַראַן טונקלקייט, אומפאַרשטענד-לעכקייט, ווייל דער מענטשלעכער געדאַנק מוז האָבן געוויסע ווענטילן. פּאַעזיע, אַדער מעלאָדיע מוז האָבן אַ פּליסנדיקן כאַראַקטער. אַזוי ווי דער רוים אַליין, וואָס נאָר יענע וואָס פאַרמאָגן נישט קיין דמיון, קאַנען דאָס נישט באַגרייפן... פּאַעטישער סטיל ווענדט זיך צו דער נשמה, און איז אין דער פאַרעם ווייניקער דעפיניטיוו ווי ס'איז סקולפּ-טור. ווייל ער ווערט וויזיע, מוזיק אין טענער, האַלב-טענער, אומפאַר-שטענדלעך נאָר פאַר יענע בלוז מיט ווייניק אַדער מיט גאַר קיין פּאַנטאַזיע נישט... אמת, אַזוי קען אויך זיין אַרכיטעקטור אַדער אַ וואַלד פון ווילדהאַלץ. און דער בעסטער עפעקט דערפון איז אין בינ-השמשות, די דעמבעס און צעדערן * אין ווינט, און דער אומבאַשרייב-לעכער ווינט...”

אַזעלכע דערקלערונגען קענען זיין פאַרפירעריש פאַר ווערלענען. דאָס איז פאַרשטענדלעך נעמענדיק אין חשבון אַלץ וואָס מיר ווייסן וועגן אים.

מאַלאַרמעס התפעלות איז ווייניקער פאַרשטענדלעך, סיידן דאָס פרעמדאַרטיקע וואָס האַט אים געצויגן. ער איז דער מחבר פון *L'Après midi d'un faune*. פון דער אַנדערער זייט, ווייסן מיר אויך, אַז ווערלענען איז דער פרייער פּערז (vers libre) נישט געווען שטאַרק

* אגב, זיינען צעדערן כמעט סטאַטיש און באַוועגן זיך קוים אין ווינט.

פאל ווערלען

צום האַרצן. דאָס איינציק שותפותדיקע איז געווען וואָס זיי האָבן אַלע געהערט צו דער פּאַסט־ראַמאַנטישער תקופה.

די צוויי הויפטשטריכן פון די סימבאָליסטן – רמז און אינטימ־קייט – ביי מאַלאַרמע אפשר נאָך אַ גטיה צו עזאַטעריזם, צו סודות־דיקייט, ווי אַזוי דערגייען זיי צום קרעפטיקן אַמעריקאַנער וואָס איז נוטה צום פרייען אויסדרוק פון עמאַציעס און רעאַליזם, כאַטש ער באַשטייט אויף אומדירעקטקייט און אַנדייט, רמז? דער שטאַרקער אַפטימיזם פון דעם מחבר פון *Leaves of Grass* (בלעטער פון גראַז) – דאָס איז אפשר לויט מאַמוזעל דזשאַנס, דער היפּוך פון עדגאַר פּאַס קרענקלעכע טענדענצן און וויטמאַנישע ראַפּסאַדיעס צו אינדוסטריעלע דערגרייכונגען... לויט אונדז נעמט זיך וויטמאַנס טעאַרעטיזירן דירעקט פון פּאַ, וואָס איז אומדירעקט דורך קאַלרידזשן – געווען באַאיינפלוסט פון די דייטשישע פּילאַזאָפּן (און, לויט רענע וועלעק, האָט פּאַ נישט אַנגעגעבן די קוואַלן פון זיינע ידיעות).

געטע און שילער זיינען געווען קלאַסיקערס און עס איז אוודאי אַ ביסל געוואַגט, ווען דער נאַר וואָס דערמאַנטער רענע וועלעק דער־קלערט:

This conflict was in part purely personal, a detailed history of the relations between Goethe and Schiller and the Schlegels Schools.

(דער דאָזיקער קאַנפליקט איז טיילווייז געווען אַ ריין פּערזענלעכער, אַ גענויע געשיכטע פון די באַציונגען צווישן געטע און שילער און די שולעס פון די שלעגעלס).

צו באַהויפטן אַז געטעס קלאַסיציזם נעמט זיך פון דעם וואָס די

שלעגעלס האָבן נישט נושאַזן געווען אין געטעס אויגן איז באַמח אַ ביסל צו שטאַרק. אָבער אַז די ווערק פֿון אַט די קלאַסיקערס זיינען פֿול מיט רמזים און סימבאָלן, וועט, דאַכט זיך, קיינער נישט לייקענען. (עס איז אפילו נישט וויכטיק אַז געטעס קלאַסיציזם האָט זיך אָנגע-הויבן נאָך זיין איטאַליענישער רייזע, הגם דער העלעניזם זיינער איז דווקא טיילווייז געווען ראַמאַנטיש).

מיר האָבן שוין אַ סך מאָל דערמאַנט, אַז ווערלען האָט נישט ליב געהאַט צו טעאַרעטיזירן. ווערלען האָט נישט אַנטדעקט דעם סימ-באָלזום, ער האָט אויך נישט דיריגירט די צוקונפטיקע אַנטוויקלונג. עס איז פֿאַר אים געווען נאַטירלעך צו לינדערן די שטרענגקייט פֿון דער פֿראַנצויזישער מעטריק, ער האָט אומבאַווסט אָפּגעשפּיגלט די שוועבנדיקע אַספּיראַציעס וואָס האָבן דערפֿירט צו בויגעוודיקייט מיט פֿער-רֿיטם אָן אַ באַשטימטער פֿאַרם, „וואו עס מישן זיך גאַטישע און קריסטלעכע אינספּיראַציעס, פֿלאַסטישע און געצנדינערישע עלע-מענטן פֿון וואָנען זיי שטראַלן אַרויס אויף תּמיד פֿאַר דער צוקונפּט, וואו עס ווערן געבוירן די זינלעכע און די אידעאָליסטישע דאַקט-רינעס“. און לויט שאַרל מאַריס קען פֿון די דאָזיקע ווערק גאַרנישט אונטערגיין, ווייל אומעטום געפינען זיך שטריכן פֿון דער מאַדערנער נשמה אין אירע לעבעדיקסטע פֿאַרשטעלונגען און אַזוי פֿאַרשיידן אין זייער שטענדיקער ערנסטקייט, אַמאָל אָן איינגעהאַלטנקייט ביז נאַוויטעט, אָן אַנדערטמאָל קלוג ביז צו צייניזם, נישט איין מאָל פֿאַר-זיכטיק ביז צום שלעכטן געוויסן און אָן אַנדערטמאָל אומשולדיק ביז צו הייליקייט און אַ מאָל פֿריילעך ביז צו „משוגעת“, און טיילמאָל טרויעריק ביז צום טויט. אַט דערפֿאַר פֿאַרשטייען מיר פֿאַרוואָס די פֿראַנצויזן ווילן דערגיין צו אַ מין אַפּיקורסישן מיסטיציזם, וואָס יעדער טייטשט אים אויס אויף זיין אופן, וואָס דאַס מיינט נישט תּמיד דאַס

פאל ווערלען

זעלבע. ווערלען, אָבער, וועלכער האָט נישט אָנטיילגענומען אין פעסטשטעלן טעאָריעס, רופט אויס סאַרקאַסטיש: „סימבאָליזם?.. איך פאַרשטיי נישט... ס'מוז זיין אַ דייטשיש וואָרט, נישט אמת? וואָס איז עס דען, וואָס וויל דאָס מיינען? איך, אגב... ווען איך לייך, ווען איך פריי זיך, ווען איך וויין, ווייס איך גאַנץ זיכער, אָ דאָס איז נישט קיין סימבאָל. זעט איר, די אַלע אויסטייטשונגען – דאָס זיינען דייטשמעריזמען (des allemandismes).“

„די קונסט דאַרף קודם כל זיין און דערשיינען קלאַר. דאָס איז אַן אַבסאָלוט געזעץ, אַ נויטווענדיקס און האַרטס. נישט אמת? אָבער דאָס איז געזעץ... קונסט, קינדער מיינע, דאַרף זיין זי אַליין... דאָס איבעריקע – איז ליטעראַטור.“

מיר האָבן, דאָכט זיך, שוין דערמאָנט, אָן סימבאָליזם האָט זיינע וואַרצלען שטעקן אין ראַמאַנטיזם. אַזוי האָט נאַוואַליס, וואָס האָט נישט מסכים געווען מיט דעם אופן ווי די וועלט פירט זיך, געחלומט צו ווערן גאַט. און רעמבאָס פיאַסקאָ אין לעבן האָט זיך גענומען דער-פון, וואָס ער האָט מיט אַלע זיינע פעיקייטן נישט געקאָנט ווערן „גאַט“.

מרמוז זיין, נישט דערציילן, ערנסט אַנאָליזירן, ריטמיזירן די פאַ-עמעס וואָס זיינען סימבאָלן, דאָס איז אין דעם מאַמענט דער ציל פון דער קונסט. דער רעשט איז צייטפאַרטרייב אָדער האַלבע וויסנשאַפט, אַזוי האַלט ווערלען. שאַפענאהאָוער, זאָגט רעמי דע גורמאַן, האָט וויל-גאַריזירט די פאַרמולע: „דער תמצית לאַזט זיך נישט אויספאַרשן אויף אַן איינפאַכן און קלאַרן אופן.“ „די וועלט איז מיין רעפרעזענטאַ-טאַציע (פאַרשטעלונג), איך זע נישט וואָס זי איז באמת, נאָר דאָס וואָס איז, איז דאָס וואָס איך זע.“ וויפל דענקענדיקע מענטשן עס זיינען פאַראַן, אַזוי פיל וועלטן זיינען דאָ. יעדע זאָך האָט צוויי אַס-

פעקטן: דעם מאַטעריעלן און דעם אידעאלן. עס זיינען בכן פאַראַן צוויי וועלטן: איינע וואָס פירט זיך דורך דירעקטע איינדרוקן, די אַנדערע וואָס איז אינטואַטיוו, אַ פּראָדוקט פון דער נשמה וואָס ווירקט כדי צו אַנטפלעקן די פאַרמען פון דער ערשטער וועלט... דערפון איז געדרונגען, אַז דער רעאַליזם און דער אידעאַליזם זיינען צוויי ריכטונגען פון גייסט, צוויי אופנים וואָס אינטערפּרעטירן דאָס לעבן. די מיסטישע אויפפאַסונג פונעם אוניווערס שטאַמט מער ווייניקער פונעם נעאַ-פּלאַטאָניזם. „ס'איז לייכטער, לויט פּלאַטאָ, צו זאָגן צו וואָס אַ זאַך איז געגליכן, איידער וואָס אַ זאַך איז.“ סוועדענבאַרגס טעאָריע פון שייכותן וואָס האָט אינספּירירט באַדלערן צו זיין פּאַעמע, „קאַרעספּאַנאַ-דאַנס“, האָט אים געמאַכט זען אַז „דער מענטש גייט דורך אַ וואַלד פון סימבאָלן...“ רעמבאָ איז געגאַנגען אין די פּוסטריט פון באַדלערן און ווערלענען, וועלכער איז אַוודאי געווען באַאיינפּלוסט פון רעמבאָ, האָט זיך באַנוצט מיט ווערטער וואָס זייער זין איז גישט געווען קיין דירעקטער, נאָר וואָס האָט מרמוז געווען אויף אַן אידעע וועלכע האָט פאַרמאַגט אַ סוגעסטיוון ווערט. וויכטיק איז געווען דער מוויקאַ-לישער ווערט פונעם פּערז, וואָס רעפּראָדוצירט די באַוועגונג פונעם מוח, וואָס גייט געפאַרט גלייכצייטיק מיטן פּילן. דעריבער האָבן די יונגע דיכטערס זיך געזאַמלט אַרום מאַלאַרמע און ווערלען, וועלכער איז אַ געוויסע צייט ווידער געבליבן פאַראיינזאַמט. מאַלאַרמע האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין מעלאַנכאָליע און עקסצענטרישקייט וואָס איז געווען כאַראַקטעריזירט דורך פּשטות און אומדירעקטקייט, זיין פּערז איז באַשטאַנען פון סימבאָלן צוגעפאַסטע צום אומבאַשטימטן צושטאַנד פון מוח מיט אונטערבאַווסטע אידעען.

אינטערעסאַנט איז, וואָס ווערלען, וועלכער האָט זיך אויסגע-לאַכט פון שולעס און ריכטונגען האָט אַליין געהערט צו דער דאָזיקער

פאל ווערלען

שולע, און איז אפשר, נישט ווילנדיק, געווען איינער פון אירע שאַפערס. הגם דער סימבאָליזם איז, ווי געזאָגט, אין פראַנקרייך צום גרויסן טייל געשאַפן געוואָרן דורך פרעמדע (גוסטאָו קאַהן, זשאַן מאַרעאַס, וויאַלע גריפען, א.א.וו.), האָט ער זיך אָבער פון פראַנקרייך אויסגעשפּרייט איבער דער וועלט. אָבער דווקא ווערלען האָט צע-טרייסלט, מער בויגעוודיק געמאַכט דעם פראַנצויזישן פּערנ. מחמת לויטן כאַראַקטער פונעם פראַנצויזישן טעמפּעראַמענט, איז די פּאַעזיע אין פראַנקרייך געווען אַריינגעשטופט אין אַ „שולחן-ערוך“ פון כללים וואָס זיינען מיט דער צייט פאַרגליווערט געוואָרן.

דער דייטשישער איינפלוס אויפן פראַנצויזישן סימבאָליזם איז נישט יעדן איינעם געווען ניחא. ווי עס זאָגט טעאַדאָר דע-וויוזשעוואַ אין „מערקיר דע פראַנס“: „איך זע גאַנץ קלאַר וויפל שאַדן די דייטשישע השפּעה האָט זייט צוואַנציק יאָר קאַנסעקווענט געבראַכט אויפן פראַנצויזישן גייסט. זי האָט גורם געווען דערצו אַז דער פראַנצויזישער גייסט זאָל פאַרלירן זיינע שענסטע מעלות. דאָס באַדערפעניש נאָך אַרדנונג און קלאַרקייט, איך מיין דאָ זיין זשעני (דעם דייטשישן זשעני) וועלכער שטייט אין היפוך צום פראַנצויזישן זשעני... אונדזע-רע פּאַעטן און קינסטלערס האָבן זיך שוין צו שטאַרק אַפגעווענדט פון דעם וועג וואָס איז פאַר זיי נאַטירלעך“.

פאל ווערלען איז, פאַרשטייט זיך, געווען פאַר אַלעמען אַנטי-ראַציאָנאַליסטיש און איז געווען באַרעכטיקט אַריינגענומען צו ווערן צווישן די וואָס האָבן זיך נישט געפילט באַקוועם אונטער אַזוי פיל פרעמדער השפּעה.

דער מיסטיציזם איז, ווי געזאָגט, געווען אַ וויכטיקער עלעמענט פון סימבאָליזם. „דער אוניווערס איז נאָר אַ סימבאָל פון גאָט, און וואָס איז דער מענטש אַליין, אויב נישט אַ סימבאָל פון גאָט? די

קונסט איז דער סימן מובהק פון דער אַנוועזנהייט פון גאט. קינסטלעך-רישער מיסטיציזם, אַזוי ווי יעדע אידעע פון קונסט, אַנטהאַלט אין זיך אַ מיסטעריע, די מיסטעריע פון חלום, פון אונטערבאווסטזיין, פון גרויסער קונסט. דאָס איז דאָס געביט אויף וועלכן דער סימבאָליזם האָט זיך באַוועגט און האָט זיך געקענט אויסלעבן. דער באַווסטער פראַנצויזישער קריטיקער פון פּוילישן אַפּשטאַם, וויזשעוואַ האָט זיך באַקלאַגט, אַז די פראַנצויזן פאַרלירן זייער זין פאַר סדר און קלאַרקייט.

די שאַפענהאַוערישע אידעע פון ווילן וואָס איז בלינד, אומפּער-זענלעך, לגמרי גלייכגילטיק צו מענטשלעכע אַספּיראַציעס צו גליק אָדער גוט, אָדער אמת: „די וועלט ווי אַ ווילן און פאַרשטעלונג“ (Die Welt als Wille und Vorstellung) האָט געהאַט אַ שטאַרקע השפּעה אויף דער תקופּה פון אויפּקלערונג; אָבער ווי אַזוי די פראַנצויזישע פאַרשערס האָבן פאַרבלאַנדזשעט אויף גאַנץ פּרעמדע דרכים איז באמת מאַדנע. דער תּירוץ איז אַז חוץ די פּילאָזאָפּן און אַנדערע איז געווען אויך וואַגנער. און הגם באַדלער האָט אַ סך צוגעהאַלפּן אַז וואַגנער זאָל אין פראַנקרייך אַפּגעשאַצט ווערן, האָט ער דאָך וואָס שייך מיסטיציזם, נוטה געווען גיכער צו סוועדענבאַרגן איידער צו דער דייטשישער שורה פּילאָזאָפּן ווי שאַפענהאַוער, העגעל, שעלינג א.א. באַדלער האָט פאַרשטאַנען אַז אַלץ וואָס ווערט אויפּגענומען אינטו-איטיוו, אַן דער קאַנצעפּציע פון ווילן, איז אַ פּאַסיקער מאַטעריאַל פאַר קונסט.

לאַמיר זיך אומקערן צו ווערלענען גופא. זיין בוך „די פאַרשאַל-טענע פּאַעטן“ (Les poètes maudits) האָט אים געבראַכט „דאָס גרויסע געווינס“. נישט נאָר די יוגנט, נאָר אפילו די עליטע פון דער

פאל ווערלען

ליטעראטור האבן אנגעהויבן זיך ערנסט צו אים צוצוהערן. און הגם ער האט אריינגעבראכט א סך חידושים אין דער מאָדערנער פראָנצויזישער פּאָעזיע, האָט ער דאָך צום טיפּסטן פּאַרשטאַנען נאָר זיך זיין אייגענע נשמה. מיר האָבן שוין דערמאָנט, אַז ער איז נישט בכוח געווען צו דערקלערן זיינע אַספּיראַציעס, און אויך נישט זיין מעטאָד פון שרייבן. נאָך מער, מען האָט פון אים דערוואַרט ער זאָל שרייבן אויף דעם זעלבן אופן, מיטן זעלבן כוח ווי נאָך די „ראַמאַנסן אַן ווערטער“ (Romances sans paroles) און... אויב נישט נאָך הע-כער"... געוויס איז שוין צו פילן אַז די וועלט הערט זיך צו צו דעם וואָס דו האָסט צו זאָגן, צו דעם וואָס דו האָסט שוין געזאָגט. טעאָ-רעטיזירן, אפילו וועגן זיינע אייגענע דערגרייכונגען, האָט ער צום גרויסן טייל איבערגעלאָזט פאַר אַנדערע.

**

אויף זיינע עלטערע יאָרן האָט ווערלען געהאַט באַציונגען מיט פאַרשידענע פרויען. אין די לעצטע יאָרן זיינען געבליבן צוויי, מיט וועלכע ער האָט געלעבט ביז צום סוף: די ערשטע איז געווען אסתר בורדען, וואָס האָט זיך גערופן פּילאַמענע. די צווייטע איז געווען עוזשעני קראַנץ, וועלכע איז בשעתו געווען אַ צירקוס-רייטערין. זיי האָבן אים ביידע דערגאַנגען די יאָרן און דאָס האָט געווירקט אויף זיין לעבן און זיין שרייבן. ער איז געווען פאַרליבט אין ביידע און אפשר מער אין אסתר בודען. זי איז געווען מער אַדער ווייניקער ליב, גענוג געטריי, זי האָט אָבער געהאַט אַן אַנדערע פאַרבינדונג און האָט געגנבעט זיין געלט. און אין דער זעלבער צייט איז ער געווען פאַר-בונדן מיט עוזשעני קראַנץ. ביידע פרויען זיינען געווען אומערלעך, זיי זיינען נישט געווען יונג און אויך נישט שוין. זיי האָבן אים ביידע

אויסגענוצט, האבן אים אפילו געשלאגן. אַנשטאַט אַ היים האָט ער פֿאַר זיך געשאַפֿן אַ גהינאָם... עס האָט נישט געהאַלפֿן ווען מען האָט אים געגעבן צו פֿאַרשטיין די געפֿאַלקייט אין וועלכער ער לעבט. די וואָס פֿלעגן צו אים קומען זיינען אָפֿט געווען עדות פֿון סצענעס פֿון ווערלענס שקלאַפֿעריי צו די ביידע האַלב־וועלט־פרויען.
אַט ווי אַזוי ווערלען טענהעט צו זיך:

„דו טרינקסט, דאָס איז שרעקלעך!
פונקט אַזוי פֿיל ווי איך,
איך טרינק, דאָס איז אַ בושה,
דאָס איז נישט מער וואָס מ'רופֿט אָן לעבן...“

אין אַט דער אַטמאָספֿער פֿון צוויי פֿאַרעלטערטע פֿראַסטיטוטקעס האָט ווערלען כמעט ווי אונטער אַ בייטש געמוזט ליפֿערן אַ פֿאַעמע יעדן טאָג, פֿאַעמעס וואָס וואַניע (זיין אַרויסגעבער) האָט פֿאַר זיי אפשר געצאָלט גראַשנס. קיין פֿריינד האָבן די פֿרויען צו אים נישט צוגעלאָזט. אַבער, ווי מען זאָגט דאָס אויף דייטש: *Es geschehen noch Zeichen und Wunder*. ווערלען ווערט פֿלוצעם פֿאַרבעטן אויף אַ לעקציע־טור אין אויסלאַנד. מען האָט אים שוין לאַנג געהאַט דער־קענט אין אויסלאַנד, בעת דאָס דערקענען אין פֿראַנקרייך איז געקומען זייער פֿאַמעלעך, בעיקר צוליב אַ געוויסן סנאַביזם וואָס שייד דער צעלאַזנקייט פֿון זיין לעבן. ער איז, לויט זיי, אַרויס „לתרבות רעה“ און האָט נישט געלעבט לויט די בירגערלעכע אויפֿפאַסונגען פֿון זיינע חברים.

ער ווערט פֿאַרבעטן קיין לאַנדאָן צו האַלטן דאָרט אַ לעקציע וועגן דעם מצב פֿון דער ליטעראַטור אין פֿראַנקרייך. און ביי דער

פאל ווערלען

געלעגנהייט שרייבט ער צו עוזשעני: „וואָס שייך דעם בראַסלעט, וועל איך זען וואָס מען קען טאָן. צי טראַכטן ערנסט וועגן אונדזער חתונה האָבן? אויב יאָ, וועט מיר דאָס געבן דעם גרעסט פאַרגעניגן אין מיין לעבן. מיר וועלן רעדן מיטן בירגערמייסטער ווען דו וועסט וועלן. חוץ דעם וועט דאָס זיין דער זיכערסטער וועג צו פאַרזיכערן דיך אויף נאָך מיין טויט. יאָ, מיין טייערע, דאָס איז אַלץ וועגן וואָס איך טראַכט. איך האָב ליב בלויז דיך, און נאָך ווי שטאַרק! דאָ לעב איך אַ לעבן פון אַ פאַשאַ. און אומזיסט, גראַטיס! שרעקלעכע „די-נערס“, טעאַטער און מוזיקהאַל. אָבער דאָס אַמוזירט מיך נישט אינ-גאַנצן. מיר וואַלט אַ סך ליבער געווען צו זיין מיט מיין עוזשעני, אפילו אויב זי איז אין אַ בייזער שטימונג, ווי זי איז... צומאַל! איך טרינק דאָ נישט און איך וועל קיין מאַל מער נישט טרינקען, אויב מיין טייערסטע פאַרווערט מיר דאָס...”

דער לעקציע-טור האָט נישט ווייניק פאַרבעסערט זיין פינאַנציע-לע לאַגע. ער ווערט ניי אויסגעקליידט, קריגט אַ באַנבילעט און פאַרקערט מיט די אַרטיקע פאַרשטייערס פון דער ליטעראַטור גלייך אויף גלייך. ער באַזוכט האַלאַנד, בעלגיע, ענגלאַנד. אין נאַוועמבער 1892 באַזוכט ער האַלאַנד – מען רעזערווירט פאַר אים אַ ספעציעלן קופּע אין צוג און ווען די באַן פאַרט דורך דורך מאַנס, דערזעט ער די רויטע טורעמס פון דער תּפּיסה און שרייבט אַ ליד געווידמעט דעם דאָזיקן אַנשטאַלט וווּ ער איז געזעסן אַרעסטירט צוויי יאָר.

כ'האב ווידער געזען

כ'האב ווידער געזען, האָפּערדיק כמעט
די שטאַט וואָס האָט אויפגענומען מיך אַמאָל,
אין יענע פינצטערע חדשים,
מיין אומגליק דעמאָלט פול צער און אָן בטחון,
מיינע זיפצן דעמאָלט, ווער קען דען טרעפן זייערע צאָל ?
כ'האב ווידער געזען האָפּערדיק כמעט
די מויערן שיער נישט פאַרגעסן, פינצטער אין זכרון.

דער צוג איז געלאָפּן — ווייסע סטענגע אין דער לופט
פאַרביי דער בלוטיק רויטער אַרכיטעקטור
ווי כ'האב געלעבט צוויי לאַנגע ווינטערס
און אַ גאַנצן זומער, אָן אַן אַוואַנטורע.
דער צוג איז געלאָפּן — ווייסע סטענגע אין דער לופט
זיך וויגנדיק מיט מיר כמעט ווי אין אַ טראַנס.

אומדאַנקבאַר מענטשלעך האַרץ ! דערמאַן זיך דאָך
דזשענטלמען אימפּראָוויזירטער, וואָס שפּאַצירט.
דערמאַן זיך דאָר, דאָ האָט אמונה
אַפּגעהיט פאַר זינד צו וואָס די שטאַט פאַרפירט.

פאל ווערלען

אין האָג ווערט ער אויפגענומען מיט גרויס כבוד דורך דעם מאַלער צילקען אין זיין ווילע, „העלענע“ און ער גיט דאָרט זיין ערשטע לעקציע וועגן דער מאַדערנער פראַנצויזישער ליטעראַטור. ער רעדט וועגן זיין לעבן, וועגן פאַעזיע און ער לייענט פון זיין בוך *Sagesse*. זיין קול איז הייזעריק, אָבער דער העפלעכער עולם נעמט אַלץ אָן פאַר ליב. ער האָט נאָך גערעדט אין ליידען, אין אַמסטערדאַם און קומט אַהיים אַ צופרידענער מיט זיך און מיט זיין דערפאַלג. ווערלען רעפּע-רירט אין בעלגיע אין בריסל, גענט, לייעזש און אַנטווערפן. דאָס איז געווען אין יאָר 1892.

דער דאָזיקער לעצטער אַפּקלאַנג פון חשיבות האָט נישט נאָר געוויקט אויף ווערלענען אַליין, ער האָט אויך גורם געווען צו אַן אַנדערער באַציונג צו אים מצד די פראַנצויזישע פאַעטן און מצד דער עפנטלעכקייט בכלל.

אַזוי האָט געלעבט און געליטן פראַנקרייכס פיאַנער פון אַ נייער תקופה, פון דער תקופה פון סימבאָליזם. מיר האָבן שוין דערמאָנט, אַז ער אַליין וואָס איז געווען דער וועגווייזער פון אַ נייער שטרע-מונג, האָט זיך דערפון אויסגעלאַכט, געלאַכט פון יענע וואָס האָבן געוויסט... דער גורל האָט עפעס ווי געשפּילט זיך מיט אים. ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ געליבטער פרוי און פאַרלאָזט זי צוליב אַ יוגן פענאַמען אין דער פראַנצויזישער ליטעראַטור – צוליב אַרטי-רעמבאַ. ער דערגייט צו אַ דראַמאַטישן אַבסורד וואָס ברענגט אים צו

-----
* אין יאָר 1893 האָט ווערלען בדעה געהאַט צו האַלטן אַ לעקציע אין זיין געבורט־שטאָט מעץ, אָבער די דייטשישע באַזעצונגס־מאַכט האָט עס נישט צוגעלאָזט.

יאַרנלאַנגער תפיסה, אַרויסגעקומען פון דער תפיסה, פרוווט ער אויס-
צוהיילן דעם ריס וואָס איז אַנטשטאַנען אין זיין לעבן, צוליב אַרטור
רעמבאָ. דאָס האָט זיך אים אַבער נישט איינגעגעבן...

זיין גאַנץ לעבן האָט ער געבענקט נאָך אַ געאַרדנט לעבן מיט
כאַטש אַ ביסל קאַמפּאַרט און ער איז אַרומגעלאָפּן אָפּגעריסן און אָפּ-
געשליסן ווי אַ בעטלער אויף דער גאַס.

ער איז געווען איינער פון די פיינסטע פּראַנצויזישע פּאַעטן און
ער איז אַנטדעקט געוואָרן דורך פּרעמדע אין ענגלאַנד, למשל דורך
אַרטור סימאָנס, ווי אויך אין אַנדערע אייראָפּעישע לענדער, ווי האָ-
לאַנד, בעלגיע, א.א.וו.

זיין יאָמערלעכער פּינאַנציעלער מצב ווערט אַדאַק איינלאַדונג-
גען אויף אַ לעקציע-טור אין די אויבן דערמאָנטע לענדער פאַרבע-
סערט און, וואָס איז נאָך אַ סך וויכטיקער, עס ווערט אַזוי אַרום
אויפגעוועקט די אויפּמערקזאַמקייט פון דער פּראַנצויזישער עליטע
און פון דער פענוועלט צו אַט דעם פאַרשטויסענעם דיכטער.

ערשט ווען ער שטאַרבט דעם 8-טן יאַנואַר 1896, 7 נאָך מיטאַג,
אויף אַן עלנטן אופן, דערוועקט זיך עפּעס ווי חרטה אין זייער גע-
וויסן און עס באַגלייטן אים אויף זיין לעצטן וועג, כדי אים מספּי-
צו זיין, די גרעסטע פון דער פּראַנצויזישער ליטעראַטור.

ווען עוויזשעני קראַנץ האָט געזען און געהערט וואָס מען האָט
געזאָגט וועגן דעם פאַרוואַגלטן מענטשן וועלכן זי האָט געפּייניקט
אַן אַ שיעור, האָט זי אויסגערופּן מיט טרערן: „פּאַל, פּאַל, עס זיינען
אַלע דאָ, די גרויסע. געקומען אַלע זיך געזעגענען...”

***

מיר וועלן פאַרענדיקן מיט די עטלעכע ווערטער וואָס עס האָט
געשריבן וועגן פּאַל ווערלענען איינער פון די אַנגעזעענסטע פּראַנצויז-

זישע ליטעראטור-קריטיקערס און ליטעראטור-היסטאָריקערס, אַלבער טיבאָדע: *

„ס'האַבן באַדאַרפט אַוועקגיין מערערע יאָרן נאָך זיין טויט (דאָס זעלבע איז אויך געווען מיט באַדלערן), אַז ווערלען זאָל אָנערקענט ווערן ווי אייבער פון די גרעסטע פּראַנצויזישע פּאַעטן. ער האָט עס נישט געקענט זיין אין דער צייט פון „פּאַרנאַס“ וואָס האָט אויפגע- צוונגען דעם אויער און דעם געשמאַק געוויסע פּאַדערונגען פון עלאַקווענץ און פון אַטעליע-ליכט, און האָט מער אַדער ווייניקער איינגעהאַלטן אַדער צוריקגעבראַכט די קלאַסישער דאַגמע וואָס וויל אַז די פּערוזן זאָלן זיין שיין אַזוי ווי שיינע פּראָזע מיט נאָך עפעס דערצו. דערויף האָט ווערלען געזאָגט אַנטשיידן גיין. ער האָט אויס- געלייטערט די פּאַעזיע און אַוועקגענומען פון איר דאָס גשמיותדיקע. אויב באַדלער האָט זיין האַרץ אַנטבלויזט פּסיכאָלאָגיש, האָט ווערלען זיין האַרץ אַנטבלויזט מוזיקאַליש.

זיין ליד פאַרמאַגט די אינטאַנאַציע פון די שטימען וואָס האָבן אויפגעהערט צו רעדן, אַדער וואָס האָבן נאָך נישט גערעדט. דאָס ליד זיינס איז נישט ענלעך אויף קיין שום זאַך פון דעם וואָס מ'האַט געמאַכט פאַר אים, אויף קיין שום זאַך פון דעם וואָס מ'זעט מאַכן נאָך אים. יעדעס ליד זעט אויס האַרט אין פאַרגלייך צו אַט דעם איידלסטן סאַמעט.

ס'זענען אפשר נייטיק געווען דער מענטש אָן ווילן, דער זינדי- קער, וואָס ער איז געווען, כדי ס'זאָל זיך אויסבילדן דער דאָזיקער שניי און ס'זאָל זיך אָפּזעצן די דאָזיקע פאַרלייכטערטע פּאַעטישע מאַטעריע.“

* Albert Tibaudet, Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours, Stock, Paris 1936, p. 478.

פון די אפרופן וועגן מלכה לאקער און אירע שאפונגען

קלאר וויזשענע, פראפעסאר פון ירושלימער אוניווערסיטעט :
...מיט איר ווערק פונקט ווי מיט איר לעבן ברענגט מלכה לאקער
א באווייז פון איר פעסטער געטריישאפט צו די גייסטיקע אוצרות פון
איר פאלק, וואס צו זיין פאליטישער, קולטורעלער און מענטשלעכער
באפרייאונג האט די אינטעלעקטועלע עליטע פון איר דור געבראכט
אן אנטשיידנדיקן צושטייער.
(פון זיין פארווארט צום בוך „ראמאנטיקער“ אין פראנצויזיש)

חיים ליבערמאן :

...מלכה לאקער איז געקומען אין דער פאעזיע - אן איבער-
ראשונג פאר זיך און אן אנטפלעקונג פאר אונדז.
מיט מלכה לאקער איז א שטראלנדיקער און גליענדיקער מענטש
אריינגעטראטן אין דער יידישער ליטעראטור. איר בוך איז א יום
טובדיקער מחזור אין אונדזער פאעזיע... זי איז א דיכטערין מיט א
וועלט-אפענעם געזיכט, מיט אן אויג פאר הימל און ערד, מיט א
געהער פאר די טיפסטע טריבן און איידלסטע רעגונגען, א זינגערין
צוגלייך פון מאטעריע און גייסט, פון אינסטינקט און גשמה.
(פון זיין פארווארט צום בוך „וועלט און מענטש“, 1931)

מלך ראזויטש :

...פארטיפטע לידער - כמעט אלע אין ווייסן פערז - זענען דא
אין די אלעמאל שיין און זייער עסטעטיש ארויסגעגעבענע לידער-
זאמלונגען פון מלכה לאקער...
(„מיין לעקסיקאן“, דריטער באנד, מאנטרעאל, 1958)

ר. בת-יצחק :

...נאָכן ערשטן בוך לידער „וועלט און מענטש“ וואָס איז דער-
שינען אין פאַרזי אין יאָר 1932, איז דעם זעלבן יאָר דערשינען אין
תל-אביב מלכה לאַקערס צווייטער בוך לידער : „דו“. דאָס איז אַ לירי-
שע זאַמלונג, וואָס עס האָט רעדאַגירט און דורכגעזיפט דער אַלטער
פריינד, דאָן נאָך זלמן רובאַשאַוו, רעדאַקציע-מיטגליד פון „דבר“
און היינט זלמן שז"ר, דער נשיא פון מדינת ישראל. אין די דאָזיקע
לידער האָט מלכה לאַקער צונויפגענומען אַ מיסטישע אַפּפּילונג פון
ייחוד הבורא, פון די פּייזאַזשן פון לאַנד און פון דעם געליבטן מענטשן
אין איין ווייבלעכער כוללדיקער מזיגה, וואָס זי האָט איר אַ נאַמען
געגעבן „דו“...

...אינטערעסאַנט איז, אַז אויך אין מלכה לאַקערס לירישע דיכ-
טונג איז נישט פאַרשוונדן דער אינטעלעקטועלער יסוד, וועלכער
איז איר סימן-הכר און וואָס האָט איר מסתם געדינט ווי אַן איבער-
גאַנג-בריק פון דער פּאַעזיע צו דער ליטעראַרישער פאַרשונג, מיט
וועלכער זי פאַרנעמט זיך די לעצטע יאָרן. מלכה לאַקער אַליין זעט
עס נישט ווי אַ פּגם. דאָס איז איר פּערזענלעך וועזן, זי פאַרמאַגט
גייסטיקע נייגונג און אַ באַוווּסטזיניקן ווילן צונויפצופאַרן אין איר
שאַפן אירע געדאַנקן מיט אירע געפילן.

...[צען יאָר שפּעטער, אין 1942] איז אין לאַנדאָן דערשינען איר
בוך לידער „שטעט“. דאָס לעבן אין ברויזנדיקן לאַנדאָן איז פאַר איר
געווען אַ ברכה. איר גייסטיקע וואַכזאַמקייט, וואָס האָט אַנגעהויבן
וואַקסן מיט איר ליטעראַרישן שאַפן, האָט אַ סך געווען אין דער
ענגלישער הויפטשטאָט, וואָס איז אויך אַ וועלט-צענטער פאַר פּאַעזיע,
פאַר קולטור און פאַר קונסט – מער ווי צען יאָר אינטענסיוו געזעל-
שאַפטלעך לעבן און פאַרטיפן זיך אין אייראַפּעישער ליטעראַטור.

אין 1947 איז אין לאַנדאָן דערשינען איר לידער-בוך „די וועלט אָן אַ היטער“ (אין העברעיש איז עס דערשינען אין דער איבערזעצונג פון אביגדור המאירי אין 1946), אין וועלכן ס'שפיגלען זיך אָפּ די אימהדיקע יאָרן פון „בליץ“-קריג אין לאַנדאָן, פון יידישן חורבן אין אייראָפּע און פון וואַקסנדיקן קאַמף פון יידישן ישוב אין ארץ ישראל קעגן דער בריטישער הערשאַפּט...

(„דבר-הפועלת“, 9-10, סעפטעמבער-אָקטאָבער 1963)

וועגן דעם בוך „ראַמאַנטיקער“ אין יידיש

א. גלאַנץ-לעיִלעם :

...דער דיכטערין מלכה לאַקער קומט אַנערקענונג פאַר אַנשרייבן

און אַרויסגעבן דאָס בוך ראַמאַנטיקער...

מלכה לאַקער האָט צענויפגעקליבן אַ סך מחשבות ווי אויך אַ

סך באַלעזנקייט אין איר לפי ערך קליינעם בוך.

מלכה לאַקערס בוך איז - פאַר מיר - אַ דורכאויס גוצלעך

און געוונטשן ווערק. אַ שאַד וואָס ביכער פון דעם מין זאָלן ביי אונדז

זיין נישט אַ באַטירלעכע, זעלבסטפאַרשטענדלעכע זאך, נאָר בבחי-

נת זעלטנקייט, אַ טשעקאָווע ראַריטעט דערצו.

(„אידישער קעמפער“, 20.2.1959)

ד. זכאי :

כ'האַב געלייענט מלכה לאַקערס „די ראַמאַנטיקער“. וועלנדיק

דערפאַרשן דאָס שרעקלעכע שווייגן פון די גייסט-מענטשן וואָס מיר

זענען געווען עדות פון אים אין די טעג פון דער מלחמה און חורבן,

האָט [מלכה לאַקער] געווענדט אירע אויגן צו דער ראַמאַנטיק, צי

איז נישט אין איר פאַרבאַהאַלטן דער שורש פון דעם ביטערניש און

פאל ווערלען

שלעכטס פון וועלכן ס'איז אַרויסגעוואַקסן דער חורבן וואָס איז אַדורך איבער דעם מענטשהייט. דאָס איז דאָך נישט געווען קיין פּלוצעמדי-קער אויסברוך. דאָס האָט געטליעט ערגעץ וווּ אין אַ באַהעלטעניש און מיר האָבן געשניטן דעם שרעקליכן שניט.
(„דבר“, 24.10.1958)

י. גאַטמאַרשטיין :

...אין דער יידישער ליטעראַטור-קריטיק איז מלכה לאַקערס בוך אַ גאַר זעלטענע פּרי – און עס לוינט זיך צו מאַכן אויף איר שהחיינו. דאָס בוך איז אַ מועט המחזיק אַא המרובה.
...מלכה לאַקערס בוך איז אַ שיינער צושטייער צו דער פאַרשונג פון דער ראַמאַנטישער תקופה אין דער וועלט-ליטעראַטור. דאָס בוך איז אַן אמתר מעין המתגבר. וואָס מער מען שעפט פון אים אַלץ מער אידעען, אַלץ מער געדאַנקען, אַסאַציאַציעס און אַנצוהערענישן שלאַגן פון אים אַרויס.
(„די גאַלדענע קייט“, 34, 1959)

וועגן דעם העברעישן בוך „פני הרומנטיקה“

מ. אונגערפעלד :

...דאָס איז אַ באַלערנדיק בוך פאַר ליבהאַבער פון ליטעראַטור... מ'פילט אַרויס לויט דעם עלעגאַנטן סטיל, אַז געשריבן האָט אים אַ דיכטערין.
(„הצופה“, 24.8.1962)

אריר כהן :

...די זאַכן זענען געשריבן מיט אַ סך געפיל, מיט פאַרשטענ-

מלכה לאקער

דעניש און מיט אַ ראַפּינירטן געשמאַק און זיי זענען אַ וויכטיג-קער צושטייער פון אַ ליטעראַטור-ליבהאַבער צום פאַרשטיין פֿונעם גייסט פון אַ גאַר וויכטיקער תקופה אינעם גייסטיקן לעבן פון מענטש. („ספרות ואמנות“, 11.4.1962)

מ. א.

די אויטאָרין האָט גענומען אויף זיך די אויפגאַבע צו באַ-לייכטן אין איר נייעם בוך די עיקרדיקע דערשיינונגען און די בולט-סטע געשטאַלטן פון דעם ראַמאַנטישן שטראַם אין דער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור ווי אויך צו אַנאַליזירן די אייגנשאַפטן און ווערטן וואָס האָבן נישט אויפגעהערט צו ווירקן איבער דער תקופה פון דער דאָזיקער ליטעראַרישער באַוועגונג, ביז צו אונדזערע טעג. („מאָנטיים“, אַקטאָבער 1962)

וועגן דעם בוך „זשאַן אַרטור רעמבאַ“

שלמה ביקל :

די דיכטערין מלכה לאַקער האָט גראַד אין די מלחמה-יאָרן אין לאַנדאָן, „ווען די ווענט פון דער אייראָפּעיִשער קולטור זיינען צוזאַמענגעבראַכן איבער אונדזערע קעפּ אויף אַ ממשותדיקן אופן“, אַנטפלעקט אַדער פּונדאַסניי אַנטפלעקט פאַר זיך רעמבאַן, וואָס איז פאַר איר דער סימבאָל פון דער אַקטועל געוואַרענער „גויטיקייט פֿון אינטעגריטעט פון גייסט“, און — זי וויל טיילן איר רעמבאַן-איבער-לעבעניש מיט אונדז, ייִדיש-לייענער.

פאל ווערלען

[...אירע] איבערזעצונגען [פון רעמבאָס לידער]... זיינען בכוה צו סוגעסטירן דעם יידיש-לייענער עפעס פון דער ווילדער שפראך-גבורה און פון די פיינלעך-שאַרפע וויזעס פון רעמבאָס לידער. („צוקונפט“, אפריל 1952)

ל. דאַמאַנקעוויטש :

...מלכה לאַקער וויקלט אונדז אויף די מגילה פון רעמבאָס לעבן מיט אַ סך זין פֿאַרן דאָזיקן לעבן. מיט אַ סך אינטערעס ליענט זיך דער אויסטייטשערישער טייל פון בוך, די הערות, באַמערקונגען, ליי-רישע פירושים און צייטאַטן. עס אַנטפלעקט זיך פֿאַר אונדז אַ גרויס לעבן, אַ גרויסער געראַנגל פון גיאָנטישן גייסט, פון דער משפּחה פון מיטאַלאָגישן פּראַמעטעאוס. אויך ער איז גרייט געווען צו גנבנען פיער און וואַרפֿן פֿאַר די מענטשן. ער איז גרייט געווען אויף אַלע אינערלעכע טאַרטורן פֿאַר פּרווון פון אויסלייז. עס געלינגט דעם מחבר פֿון בוך „זשאַן אַרטור רעמבאָ“ אונדז קלאַר צו מאַכן די ריזיקע געשטאַלט פון גאונישן איבעררייפֿן קינד, וואָס צו 19 יאָר האָט ער שוין נישט מער געשריבן, און איצט, 80 יאָר דערנאָך, האָט אים נאָך אַלץ די וועלט נישט אויפֿגעהערט אויסצוטייטשן און אין אים אַריינ-צוטייטשן.

...די דיכטערין מלכה לאַקער האָט אונדז אַריינגעפירט אין די מיסטעריעזע וויזאַנערישע וועלטן פון איינעם פון די גרעסטע מיי-סטער פון דער פּראַנצויזישער סימבאָליסטישער פּאַעזיע. מיט דעם האָט זי זיך פּאַרדינט געמאַכט פֿאַר דער יידישער ליטעראַטור. (פון אַרטיקל : „לעבן און דיכטונג פון אַ זשעני“, אין זיין בוך „ווערטער און ווערטן“, י. ל. פּרץ פּאַרלאַג, תּל-אביב 1965)

מלכה לאקער

וועגן דעם בוך „שארל באדלער“

ישראל עמיאט:

...מלכה לאקער איז אומגעוויינלעך געבילדעט. איך שטעל מיר פאר, אז אונטער די 126 זייטן פון איר שארל באדלער-מאנאגראפיע ליגן חדשים אדער אפשר יארן פון אנגעשטרענגטער שטודיע, ווייל וועגן באדלערן, דעם צווייטן גרעסטן פאעט נאך וויקטאר הוגא אין פראנקרייך, איז שוין פאראן אזא ברייטע ליטעראטור, וואס א גע-וויסנהאפטער ליטעראטור-פארשער מוז זי גרינטלעך שטודירן. דא קען מען נישט אפקומען מיט א מעק דא, א שמעק דא. בפרט אז מען פרעטענדירט אויף גרינטלעכקייט...

(„אונזער ווארט“, פאריז, 5.12.1970)

דוד לאור:

...די גרויסע מעלה פון דער דאזיקער מאנאגראפיע איז וואס זי איז נישט געשריבן דורך א „פראפעסיאנעלן“ ביאגראף וואס יאגט זיך נאך ביליקע „עפעקטן“, אויך נישט דורך א ליטעראטור-קריטיקער וואס זעט די ליטערארישע שאפונג ווי א באלזאמירטן און פארטריקטן קערפער, אדער ווי א „פילאלאגישן און סעמאנטישן מאטעריאל וועלכן מ'קען אנאליזירן מיט דער הילף פון... מאטעמאטישע פאר-מולעס“, נייערט וואס זי איז געשריבן געווארן דורך א באגאבטער דיכטערין וועלכע איז אויסגעבונדן אין אלע סודות פונעם געדיכט, וועלכע איז בקי אין די הויפט-שטראמען פון דער פראנצויזישער דיכטונג און האט אונדז שוין מיט א צייט פריער געגעבן א מאנא-גראפיע וועגן דער ראמאנטישער פאעזיע אין דייטשלאנד, ענגלאנד און פראנקרייך ווי אויך א גרינטלעכע שטודיע וועגן דער שאפונג פון ארטור רעמבא (ביידע ביכער אין פראנצויזיש).

פאל ווערלען

דאָס בוך אירס וועגן באַדלערן איז דעריבער געשריבן מיט דער פולער „פראַפעסיאָנעלער“ אויטאָריטעט, מיטן פולן וויסן און מיטן טיפן אַרײַנדרינגען אין די געהיימנישן פון דער דיכטערישער שאַ-פונג.

(„מעריב“, 26.2.1971)

א. שאַנן :

...נאָך אליהו מייטוסעס העברעישער איבערזעצונג פון „די בלומען פון בייז“ איז געקומען דאָס בוך פון מלכה לאַקער און האָט אין אַ געוויסער מאָס פאַרלייכטערט דעם העברעישן לייענער צו דערגיין דעם סוד פון דעם וועלכער האָט אַנגעזאָגט די מאַדערניסטישע דיכ-טונג אין דער וועלט. אַזאַ צושטייער, כאַטש אַ באַשיידענער, דאַרף באַגריסט ווערן אויב ער איז טאַקע באַשטימט פאַרן פאַפולערן תחום אַן „פאַרשערישע“ פּרעטענסיעס און אַן אויפטרײַסלענדיקע אַנטדע-קונגען וואָס זײ זענען אַזוי אַנגענומען בײ אונדזערע מאַדערנע פאַעזיע-קריטיקערס.

מלכה לאַקערס בוך טיילט זיך אַרויס צום גוטן פון אַט דער גאַנצער שרייערײ, פון אַט דעם אַבסקוראַנטיזם. זי האָט באַדלערן גע-לייענט, האָט אים פאַרשטאַנען אַזוי ווי זי האָט אים פאַרשטאַנען, האָט זיך גענומען צו הילף עטלעכע אויסגערופענע קריטיקערס און האָט אויף איר שטייגער, אַרויסגעפונען די אַנטינאַמיעס, די גייסטיקע קעגנ-זאַצן אין די פּראַסאַדישע באַזונדערקייטן אין באַדלערס פאַעזיע. און געטאַן האָט זי עס אויף ביידע אַנגענומענע וועגן אין דער היינט-צײטיקער עסטעטיק: אויפן וועג פון דער פּסיכאָלאָגיע (קודם כל און בעיקר) און פון דער פּילאָזאָפּיע (אַ סך ווייניקער).

(„דבר“, 5.2.1971)

מלכה לאקערס דערשינענע ביכער

אין יידיש

וועלט און מענטש (לידער), פארלאג „טריאנגל“, פאריז 1931, מיט
א פארווארט פון חיים ליבערמאן. 308 זייטן.

די (לידער), פארלאג „ים“ תל אביב 1932, 80 זייטן.
די וועלט איז אן א היטער, פארלאג „אידישער קעמפער“, ניו יארק,
מיט א הקדמה: בלעטער פון א טאגבוך 1940/45, 1947, 122
זייטן.

שטעט (לידער-זאמלונג), פארלאג נאראדיצקי, לאנדאן 1942, 82
זייטן.

ירושלים, לידער, פארלאג י. ל. פרץ, תל אביב 1967, 68 זייטן. שער-
צייכענונג יצחק ליכטנשטיין.

די ראמאנטיקער (עסייען), (דייטשלאנד, פראנקרייך, ענגלאנד), פאר-
לאג די ברידער שולזינגער, ניו יארק 1958, 198 זייטן.

זשאן ארטור רעמבא, פארלאג „אידישער קעמפער“, ניו יארק 1950,
219 זייטן.

שארל בארלער, פארלאג י. ל. פרץ, תל אביב 1970, 126 זייטן.

אין העברעיש

העולם ללא שומר, תרגום אביגדור המאירי, הוצאת עם עובד, תל
אביב תש"ו, 120 עמ'.

פני הרומנטיקה, תרגום עזרא פליישר, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים
1962, 256 עמ'.

שרל בודלר, תרגום עזרא פליישר, הוצאת י. ל. פרץ, תל אביב 1970,
141 עמ'.

ארתור רימבו, תרגום אליהו מייטוס, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים
1973, 185 עמ'.
פול ורלו, תרגום אליהו מייטוס, הוצאת עקד, תל אביב 1975, 56 עמ'.

אין פראנצויזיש

Jean-Arthur Rimbaud, le poète qui s'enfuit. Edition de la
revue Synthèses, Bruxelles 1953.

— 2ème édition, Presses du Temps Présent, Paris 1965.

Les Romantiques, Allemagne, Angleterre, France, Presses
du Temps Présent, Paris 1964.

Charles Beaudelaire, Presses du Temps Présent, Paris, 1970.

Poèmes, Jérusalem 1976.

אינהאלט

7	אריינפיר . . . . .
13	Birds in the Night (ליד) . . . . .
14	די באציונגען צווישן ווערלען און רעמבא . . . . .
17	פאל ווערלען (בילד) . . . . .
18	ווערלען און רעמבא (צייכענונג) . . . . .
20	אויפן שפאציר (ליד) . . . . .
35	גיי רואיק דיין וועג (ליד) . . . . .
37	גרויסער גאט (ליד) . . . . .
40	כיהאב מורא (ליד) . . . . .
42	דער הימל איבער דעכער (ליד) . . . . .
47	סזוויינט אין מיין הארץ (ליד) . . . . .
51	די אַנגסט (ליד) . . . . .
52	Nevermore (ליד) . . . . .
57	דער אַרעמער לעליאַן . . . . .
68	ווערלענס אַ בריוו (פאקסימילע) . . . . .
69	ווערלען און דער סימבאליזם . . . . .
86	כיהאב ווידער געזען (ליד) . . . . .
90	פון די אַפרופן וועגן מלכה לאַקער און אירע שאַפונגען
98	מלכה לאַקערס דערשינענע ביכער . . . . .